

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

FRANCI MOGOLIČ

RITUALI V VOJAŠKI ORGANIZACIJI

DIPLOMSKO DELO

Ljubljana, 2004

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

Franci Mogolič

Mentorica: doc. dr. Maja Garb

RITUALI V VOJAŠKI ORGANIZACIJI

Diplomsko delo

Ljubljana, 2004

**Vesni, Katarini in Barbari za vse
ure, ki jih nisem preživel z njimi.**

KAZALO

1. UVOD	4
1.1 Opredelitev predmeta proučevanja.....	4
1.2 Cilj proučevanja.....	5
1.3 Hipoteze.....	6
1.4 Struktura analize	6
1.5 Metodološki pristop.....	7
2. OPREDELITEV TEMELJNIH POJMOV.....	7
2.1 Ritual	7
2.2 Ritualizirana pravila	10
2.3 Vojaška organizacija.....	10
2.4 Čustvo.....	10
2.5 Modernizem, postmodernizem	11
3. LASTNOSTI VOJAŠKE ORGANIZACIJE	13
3.1 Teorije o vojaški organizaciji	13
3.1.1 Vojska kot svojevrstna institucija – Jerzy Wiatr	14
3.1.2 Vojska kot totalna institucija – Erving Goffman.....	15
3.1.3 Značilnosti postmoderne vojaške organizacije.....	17
3.2 Dejavniki sprememb ritualov	19
3.2.1 Grožnje	19
3.2.2 Nove naloge vojaške organizacije	20
3.3 Struktura vojaške organizacije	21
3.3.1 Tip vojaškega profesionalca	21
3.3.2 Ženske v vojaški organizaciji	22
3.3.3 Civilni uslužbenci.....	24
3.4 Javno mnenje	25
3.5 Problem institucionalnih in osebnih vrednot.....	26
3.5.1 Vrednote v tradicionalistični in postmoderni vojaški organizaciji.....	26
3.5.2 Vojaška organizacija in družina	27
3.6 Vpliv vojaške organizacije na psihično zdravje njenih pripadnikov	28

4. RITUALI V VOJAŠKI ORGANIZACIJI	30
4.1 Medsebojni odnosi, ravnanje in obnašanje pripadnikov vojaške organizacije...	30
4.2 Postrojila	33
4.3 Zamenjave straž.....	33
4.4 Zastave.....	34
4.4.1 Ritual dviga in spusta državne zastave	35
4.4.2 Bojna zastava.....	36
4.4.2.1 Ceremonial podelitve bojne zastave v Slovenski vojski	36
4.5 Vojaške protokolarne aktivnosti.....	37
4.6 Slovesna prisega	37
4.6.1 Analiza zapisov o prisegah v reviji Slovenska vojska.....	39
4.7 Predaja in prevzem dolžnosti med poveljniki	42
4.8 Slovesnosti ob obletnicah, dnevih enot ali rodov, dnevih odprtih vrat in nacionalnih dnevih	43
4.9 Povelja in poveljevanje.....	43
4.10 Pogrebne slovesnosti	44
4.11 Vojaška poroka	45
4.11.1 Opis primerov po državah	45
4.12 Odnos do insignij in simbolov.....	47
4.12.1 Identifikacijska ploščica	47
4.12.2 Kovanec enote	48
4.12.3 Oznake enot	49
4.13 Verski obredi v vojaški organizaciji – duhovna oskrba vojakov.....	50
4.13.1 Zgodovina duhovne oskrbe vojakov.....	50
4.13.2 Ceremonial blagoslova odhajajočih v mirovne enote, državnih simbolov, praporov in uniform.....	51
4.14 Vojaška glasba in pesmi	52
5. VERIFIKACIJA HIPOTEZ.....	53
5.1 Vojaški rituali so se razvili zaradi zagotavljanja vojaške discipline	53
5.2 Vse večja individualizacija v civilnem in posledično vojaškem okolju vodi k redefiniranju čustev posameznika in družbe ter s tem tudi vojaških ritualov ..	56
5.3. S spremembo vloge vojske v obdobju po hladni vojni je upadel pomen vojaških ritualov	58

6. SKLEP	60
7. LITERATURA	62
7.1 Samostojne publikacije.....	62
7.2 Članki	63
7.3 Dokumenti in pravila	64
7.4 Spletne strani	64

1. UVOD

Živimo v obdobju, ko je konec hladne vojne in razpad bipolarnega sistema povzročil krizo legitimnosti vojaške organizacije, ki zato doživlja drastične spremembe. Le ta dobiva nove naloge ter nov obseg in strukturo. Neizogibna posledica teh sprememb so tudi spremenjene ali povsem nove oblike simbolnih komunikacij znotraj vojaške organizacije in navzven.

Menim, da raziskovati rituale v vojaški organizaciji in pri tem ne upoštevati omenjenih sprememb pomeni nerealen prikaz ritualov. Ker so spremembe okolja povzročile dolgotrajen proces preoblikovanja vojaške organizacije, ki še ni končan in je v različnih državah v različnih fazah, je nujno govoriti o ritualih v moderni in postmoderni obliki organiziranosti vojska.

V nalogi so prikazane oblike simbolnega komuniciranja oziroma ritualov v vojaški organizaciji in njihov pomen ter vplivi sprememb v vojski na obliko in vsebino ritualov. Rituale prikazujem splošno, do stopnje značilnosti skupnih različnim vojskam.

1.1 Opredelitev predmeta proučevanja

Rituali so simbolična komunikacija, ki poteka pravzaprav na vseh področjih človeškega življenja in dela. Vsak ritual ima določen pomen in namen zato tudi poteka v točno določenem kontekstu oziroma v določenem okolju. Vojaška organizacija je okolje v katerem se odvijajo samo zanjo značilni rituali, ki se spreminjajo oziroma prilagajajo spremembam v vojski sami.

Specifika vojaške organizacije je med drugim ali pa predvsem ta, da svoje pripadnike pripravlja na ubijanje in tudi na lastno smrt. To pa je mogoče le z vzpodbujanjem ali zatiranjem oziroma natančnim usmerjanjem določenih čustev pri posamezniku in skupini ter s tem doseganje nadzora nad ljudmi in njihovim vedenjem, kar pa je pot za doseganje visoke stopnje vojaške discipline.

Disciplina pomeni izurjenost za bojevanje ter za skrivanje in potlačitev neustreznih, entropičnih čustev (strah, gnus, z dolgočasnost, plašnost), pa tudi za spodbujanje

ustreznih čustev (pogum, lojalnost, pripadnost, zanos, navdušenost). Disciplina je posledica dolgotrajnega urjenja, ki naj bi iz ljudi delalo stroje, osebkke, ki so sposobni podzavestno reagirati na dražljaje iz okolja. To podzavestno, naučeno ravnanje je potrebno zato, da bi ob soočenju z bližino smrti (svoje in nasprotnikove) vojaki ne doživeli popolnih psihičnih zlomov, oziroma, da bi kasneje ne imeli prevelikih posttravmatskih stresnih motenj (Jelušič, 2002:113).

Vojaška organizacija mora zlasti entropična čustva ritualizirati, da bi se izognila psihološkemu zlomu. Zato predpiše načine in oblike ter čas njihovega izražanja, s tem pa vzpostavi institucionalno vojaško kulturo. Za uspešno delovanje vojaške organizacije so pomembna spodbudna čustva, ki povezujejo kohezijo enote, postavljajo ideale, presegajo individualno identiteto in gradijo kolektivno pripadnost (Jelušič, 2002:113).

Konec hladne vojne je prinesel spremembe v obsegu in strukturi vojaške organizacije. In ne samo to. Neizogibna posledica je pojav krize legitimnosti vojaštva predvsem v zahodnem razvitem svetu. Spreminjajo se ideali. V ospredje prihajajo postmoderne vrednote, predvsem individualizacija obnašanja in čustvovanja, ki se iz civilnih sfer prenaša tudi v vojaško organizacijo. Množične armade niso več potrebne, pojavljajo se manjše, visoko tehnološko in tehnično opremljene oborožene sile.

V postmodernej vojaški organizaciji se v veliki meri pojavljajo ljudje, ki v sodelovanje v tej organizaciji niso prisiljeni. Vsaj ne neposredno. Model "državljan v uniformi" ni več prevladujoč, vse bolj se uveljavlja model poklicne vojske.

1.2 Cilj proučevanja

V diplomskem delu sem si zastavil naslednje cilje:

- a) Opredeliti pojme ritual, vojaška organizacija, čustvo ter modernizem in postmodernizem.
- b) Predstaviti splošne lastnosti vojaške organizacije ter lastnosti moderne in postmoderne vojaške organizacije.
- c) Izdelati pregled vojaških ritualov in v čimvečji meri ugotoviti njihov pomen.

- d) Ugotoviti, ali ima vloga oziroma pomen ritualov enako teža tako v poklicnih kot v obvezniških oboroženih silah.
- e) Ugotoviti, ali imajo rituali enak pomen po koncu hladne vojne, ko se vojaška organizacija srečuje z novimi, netradicionalnimi nalogami.

1.3 Hipoteze

- a) Rituali so v vojaški organizaciji povezani z zagotavljanjem vojaške discipline.
- b) Vse večja individualizacija v civilnem in posledično vojaškem okolju vodi k redefiniranju čustev posameznika in družbe ter s tem tudi nekaterih vojaških ritualov.
- c) S spremembo vloge vojske v obdobju po hladni vojni je upadel pomen ritualov v vojaški organizaciji.

1.4 Struktura analize

Pojasnitev pomena ritualov in povezanost med rituali in vojaško organizacijo ter vplivi sprememb v vojski na rituale v obdobju po hladni vojni je osnovni namen te naloge, ki ga navajam v uvodnem poglavju.

V drugem poglavju definiram pojme ritual, čustvo, vojaška organizacija ter modernizem in postmodernizem.

Tretji del naloge je namenjen predstavitvi lastnosti vojaške organizacije z vidika splošnih lastnosti ter lastnosti moderne in postmoderne vojaške organizacije. Smatram, da je za potrditev ali zavrnitev navedenih hipotez potrebno poleg proučitve samih ritualov v vojaški organizaciji osvetliti tudi lastnosti te organizacije z več zornih kotov, še posebej pa z vidika lastnosti moderne in postmoderne vojaške organizacije. V tem delu navajam tudi temeljne cilje in naloge, kar v kombinaciji z lastnostmi vojaške

organizacije omogoča učinkovitejšo analizo vloge ritualov v moderni in postmoderne vojaški organizaciji.

V četrtem poglavju naštejemo rituale v vojaški organizaciji in pojasnimo njihov izvorni pomen in pomen v današnji vojaški organizaciji.

1.5 Metodološki pristop

Podatke, ki jih uporabljam v svoji nalogi, sem zbral s pomočjo naslednjih metod:

- a) Zbiranja in analize primarnih in sekundarnih virov.
- b) Opisno metodo.
- c) Metodo razgovora.
- d) Metodo opazovanja z neposredno udeležbo.

Večino ritualov poznam, ker sem v njih sodeloval kot pripadnik nekdanje Jugoslovanske ljudske armade in kot pripadnik Slovenske vojske.

2. OPREDELITEV TEMELJNIH POJMOV

2.1. Ritual

Slovar slovenskega knjižnega jezika (SSKJ, 1993:516) opredeljuje termin ritual kot obred, dejanje, opravilo. Ritual torej lahko opredelimo kot skupek dejanj oziroma postopkov, ki so opravljeni po nekaterih predpisanih pravilih in vrstnem redu ali pa se že tradicionalno opravljajo na enak način.

Angleško – slovenski slovar termin ritual prevede kot obred, obreden, ritualen. Poleg tega slovar navaja še angleški termin rite, ki ga spet prevede kot obred ali kot ceremonija. Angleški termin ceremony je tudi preveden kot obred, slovesnost. Termin ceremonial pa svečan, slovesen, obreden. Vsem navedenim angleškim terminom je skupen prevod termin obred (Angleško-slovenski slovar, 1985:137, 765).

Slovar tujk opredeljuje ritual zgolj z izrazom obrednik, termin ritus opredeljuje z izrazom obred, ceremonial pa omenja kot predpise za opravljanje kakšnega obreda ali dejanja. Na primer pravila o vedenju na dvoru (Slovar tujk, 1991: 77, 379).

Ritual je v Velikem slovarju tujk opredeljen kot predpisan verski obred ali kot obrednik – knjiga s popisom verskih obredov in kot delovanje po vnaprej določenem redu. Ceremonija je podzvrst rituala oziroma jo enačimo z obredom ali s slovesnostjo po ustaljenih in predpisanih pravilih (Veliki slovar tujk, 2002: 156, 1008).

Veliki splošni leksikon poleg termina obred za ritual omenja tudi zoološki ritual kot očitno zaporedje gibov pri živalih (Veliki splošni leksikon, 1998: 3640).

Velika ilustrirana enciklopedija pojasnjuje pomen obredja, kjer poudarja osupljivost posredne zveze med dejanjem in učinkom, pa naj gre za človeško ali živalsko obredje. Skupno jima je to, da je zapletenost obreda enako pomembna kot sam obred, ali pa celo še bolj. Za živalsko in človeško obredje je bistveno ponavljanje. Obredi imajo zelo podroben program, ki togo in natančno označuje gibanje in zvoke, ki jih je treba opraviti, pa tudi njihov vrstni red izvajanja, tako da je obred vedno enak. Čeprav so te značilnosti skupne pri človeških in živalskih obredih, se vendarle v temeljih razlikujejo med seboj. Večina živalskih obredov je nagonska, medtem ko se mora človek obredov naučiti (Človek in družba, 1983: 18).

Primerjava rabe jezika, kretenj in znakov v vsakdanjem življenju z rabo v obredju nam razjasni naravo obredja. Obredni jezik se razlikuje od vsakdanjega; teži k večji formalnosti in je pogosto arhaičen, je okornejši, lahko pa dobi tudi pevski značaj. Tudi obredne kretnje so značilne. Skušajo biti stilizirane in izrazite, pogosto se približujejo plesu (predvsem pri nekaterih religioznih obredih), (Človek in družba, 1983: 18).

Značilnost človeških obredov je tudi pogosta uporaba predmetov kot simbolov. Uporabljamo jih pri posebnih priložnostih ali pa dajejo pomen določenim dejanjem. Najbolj običajen primer so zastave na vojaški paradi, raba vode pri krstu ali uporaba živali in rastlin, kjer te ponazarjajo različne naravne sile (Človek in družba, 1983: 18).

Ločimo religiozne in posvetne obrede. Krst je značilen religiozni obred. Pozdravljanje pa je najverjetneje najobičajnejši posvetni obred. Pri srečevanju ljudje v vseh kulturah izgovarjajo vrsto konvencionalnih fraz v določenem redu, ki se jim pridružujejo enako formalne drže in kretnje. Obredi pozdravljanja so pomembni za priznavanje in utrjevanje medosebnih odnosov. Izražajo stopnjo domačnosti med ljudmi ali njihov različni položaj na družbeni lestvici. Čim večje so te razlike, tem bolj zapleteni so obredni vidiki pozdravljanja. Tako ni presenetljivo, da pozdravljamo na primer monarha z mnogo večjim obredjem kot prijatelja (Človek in družba, 1983: 19).

Iz navedenega lahko sklepam, da je termin ritual ozko povezan s terminoma obred in ceremonial, oziroma je v različnih virih kar opredeljen kot obred. Težko je ovrednotiti praktično vrednost rituala, vendar pa očitno pomagajo pri opredeljevanju odnosov in dajejo občutek predvidljivosti. Namesto da bi vsako novo družbeno srečanje obravnavali različno, ponuja obredje ustaljeno obliko vedenja, tako da ljudi in okoliščin ni treba kar naprej na novo vrednotiti (Človek in družba, 1983: 19).

Obrednost torej omogoča, da človek lahko uporablja vedenjske avtomatizme. Religija se sicer omenja kot najpogostejši kontekst obrednosti, vendar so vedenjski avtomatizmi prisotni pravzaprav na vseh drugih področjih življenja (šolstvo, kultura, šport ipd.), na vseh stopnjah razvoja človeške družbe.

Pomenu ritualov v človeških družbah je bilo namenjeno veliko prostora v raziskovalnem delu številnih sociologov, antropologov in drugih avtorjev. Tako je na primer za razliko od divergentnih pogledov in stališč o ritualih Durkheima, Maussa in Malinowskega antropolog Edmund Leach predstavil ritual kot sistem simbolične komunikacije, za katero je pomemben specifičen kontekst, v katerem se ritual odvija. Po njegovem mnenju je ritual simbolno sporočilo o posameznikih, vpletenih v dejanje (Ritual and Power, http://www.gape.org/sasa/myth_lecture2.htm, 17. 10. 2004).

Tako je tudi vojaška organizacija le eden od kontekstov, kjer se odvijajo simbolične komunikacije tako znotraj organizacije kot tudi navzven. V tako specifični organizaciji, ki mnogokrat pripelje človeka na rob civiliziranih norm vedenja ali celo čez, so rituali psihološko vezivo in mazivo pri izgradnji in tudi obnovi vojaške skupnosti.

Tako mednarodna vojaška in obrambna enciklopedija navaja, da so vojaške ceremonije in prikazi pomembni za tiste, ki v njih sodelujejo, ker s tem utrjujejo in povečujejo njihove namene in ideale (Watson, 1993:468).

2.2 Ritualizirana pravila

Vojaška organizacija je kot poseben družbeni sistem za svoje funkcioniranje med drugim izoblikovala in predpisala posebne oblike obnašanja in medsebojnih odnosov njenih pripadnikov. Pri tem mislimo na pravila ob vojaških ceremonijah (pogrebi, obletnice, javne prireditve, parade), pravila komuniciranja z okolico, odnos do državnih in vojaških simbolov. Omenjena pravila so prilagojena posebnostim države in vojska, vendar so v osnovi enaka oziroma imajo enak pomen v veliki večini vojska. Postala so rituali, ki se prenašajo med generacijami.

2.3. Vojaška organizacija

Z omenjenim izrazom, ki je po svojem vsebinskem obsegu zelo širok, označujemo tako regularne kot neregularne vojaške organizacije in stalne armade, kot tudi prostovoljne in pomožne formacije, za tiste institucije in organizacije, ki so v službi države, pa uporabljamo izključno po vsebini ožji termin oborožene službe (International Military and Defense Encyclopedia, 1993: 188). Omenjena opredelitev je zelo nejasna, hkrati pa uvaja še nov termin oborožene službe (armed services), kar še dodatno poveča terminološko zmedo. Zato predstavlja rešitev predlog, da omenjeni termin uporabljamo takrat, kadar bomo želeli poudariti hierarhičnost in z njo povezane pojave (odgovornost, podrejenost in nadrejenost itd.), (Kotnik, 1994: 15).

2.4. Čustvo

"Čustvo" je eden izmed značilnih izrazov in pojmov vsakdanjega besednjaka. Njegovo rabo v rutinski govorici in vsakodnevnem sporazumevanju označujeta dve lastnosti: inflatornost in samoumevnost, jasnost njegovega pomena. Vprašanje, kaj je čustvo ali kako ga opisati, je na ravni "common sense" bolj ali manj neproblematično: "zdrav razum" običajno navaja telesne pojave, kot so: znojenje, napetost, bledica, jok, zardevanje, razbijanje srca, ipd. Zdravo razumsko intuitivno povezovanje čustev in srca

ter drobovja izraža razumevanje, po katerem so čustva zgolj telesni – od kognitivnih procesov ločeni – pojavi oziroma fiziološki procesi. V vsakdanjem govoru je pogosta tudi uporaba izraza "občutki" kot ekvivalenta "čustvom", ki napačno sugerira istovrstnost čustvenih in telesnih pojavov. Toda, če je "čustvo" nekako samoumeveni pojem (= telesni občutek), dokler se o njem ne sprašujemo - in pri njegovi vsakodnevni uporabi ter sporazumevanju se običajno ne – pa postane vprašljiv, kadar ga želimo natančneje opredeliti ali teoretsko utemeljiti. "Vsak ve, kaj je čustvo, dokler ga ne vprašamo po njegovi definiciji" (Oatley in Jenkins v Šadl, 1991: 64).

Na področju proučevanja in pojasnjevanja čustev ni doseženega univerzalnega soglasja o tem, katere pojave štejemo kot čustva in katere kot neemocionalne pojave. Neenotnost v pojmovanju in uporabi pojma se kaže v tem, da "čustva" označujejo najrazličnejše pojave, od vznurjenja ali zaznave le tega, občutke (psihične in fizične) ali občutja, reflekse in celo dražljaje do kognicije. Definicije čustev so pogosto nejasne, ohlapne in preozke. Na drugi strani nekateri avtorji predlagajo opustitev pojma "čustva", saj smatrajo, da je ločevanje čustev iz celote človeške izkušnje za namene samostojnega proučevanja nelegitimno. Namesto na vprašanje "kaj je čustvo", usmerjajo pozornost na proučevanje njihove realne izkušnje v družbenem življenju (npr. Denzin v svojih številnih študijah) ali na način uporabe pojma "čustvo" (Hearn v Šadl, 1991: 65). Podobno se opredelitvi čustev odreka tudi P. Ekman (1972), (Šadl, 1991: 65).

Sami izhajamo iz nekoliko ohlapne, delovne definicije, po kateri so čustva odzivi na osebno pomembne fiziološke, behavioralne in kognitivne odzive ter subjektivna občutja ugodja in neugodja. Izrazov "čustvo" (emotion) in "občutje" (feeling) ne uporabljamo kot medsebojno zamenljiva izraza; "čustvo" se nanaša na spremembe v centralnem živčnem sistemu in telesu, ki jih običajno spodbudijo posebne duševne vsebine, "občutje" pa je zaznava teh sprememb (Šadl, 1991: 65).

2.5. Modernizem, postmodernizem

Modernizem se pojavi v 20. stoletju kot progresivna moč, ki želi človeštvo osvoboditi nevednosti in neracionalnosti. Modernisti zagovarjajo industrializacijo, urbanizacijo, napredno tehnologijo, nacionalno državo in koncept hitrega načina življenja (Vila v Čelesnik, 2001: 11).

Postmodernizem je kritika modernizmu. Postavlja izzive karieri, uradom, individualni odgovornosti, enakosti, vrednostnim kriterijem, toleranci, humanizmu, birokraciji, neosebni pravilom in racionalnosti. Izziva današnje družbene znanosti in jih postavlja pod vprašaj. Velik vpliv postmodernizma je na področju antropologije, prava, preučevanja ženskih vprašanj, planiranja, urbanih študij, geografije, sociologije, mednarodnih odnosov in političnih znanosti, medtem ko je manjši na področju ekonomije in psihologije. Svet okoli nas pojasnjuje tako, da zavrača ideje modernizma, ki ga razstavlja na elemente in protislovja.

Postmodernizem se izraža v naslednjih točkah:

- a) Fragmentacija – namesto velikih organizacijskih enot bodo v prihodnosti prevladovale manjše, razdrobljene, fleksibilne organizacije, ki bodo decentralizirane, delovale pa bodo s pomočjo avtomatizacije ter informacijske tehnologije.
- b) Globalizem – pomeni standardizacijo organizacije na ravni sveta, hkrati pa poudarjanje fragmentacije in lokalizma, kar pomeni, da imamo globalno organizacijo z lokalnimi vsebinami in karakteristikami. To je ideja gledanja na svet, kot da je brez meja. Postmodernisti trdijo, da postaja svet vse bolj globalen, hkrati pa se vse bolj segmentira in diferencira. Lokalizmi se lahko opazijo tudi v globalni družbi, pri čemer se pojavi tudi novo poimenovanje za ta pojav, in sicer globalne družbe.
- c) Pluralizem – poudarjanje različnosti in drugačnosti. Dajanje prednosti različnim družbenim in etničnim skupinam ter njihovim zahtevam. Razvijanje subkultur, ki želijo na lastne načine pokazati svojo identiteto.
- d) Individualizem – pomembnost posameznika se povečuje v skladu s kopičenjem informacijske tehnologije, ki mu je dostopna. Kompjuterizirana okolica nam omogoča, da popolnoma zadovoljimo svoje osebne potrebe, ne da bi se nam bilo potrebno vključevati v družbo. Posameznik se lahko sporazumeva s svetom preko medijev iz svojega stanovanja. Ljudje se iz velikih mest in organizacij

selijo v manjša, bolj izolirana okolja, iz katerih se lahko sporazumevajo s komerkoli in kadarkoli (Vila v Čelesnik, 2001: 11).

Postmodernizem ni nekaj, kar je nastalo in sedaj vpliva na ostale sisteme. To je smer razvoja vrednot, ki vplivajo na nadaljnje spremembe v družbi in vojski (Čelesnik, 2001: 12).

3. LASTNOSTI VOJAŠKE ORGANIZACIJE

Vojaška organizacija je specifično in - kljub vse pogostejši komunikaciji z javnostjo - razmeroma zaprto okolje. V času množičnih armad se je večina moške populacije srečala s to organizacijo in z njenimi pravili ter rituali. V državah, kjer so vojske prešle v postmoderno organiziranost, pa le-te ostajajo neznanka za velik del prebivalstva. Vojaška organizacija je poznana le iz medijev, ki mnogokrat ne prikazujejo dejanske situacije, ter iz prikazov vojske same o sebi, ki pa so tudi mnogokrat preveč idealni in spet ne kažejo dejanske podobe. Za lažje razumevanje pomena ritualov navajam nekaj lastnosti vojaške organizacije ter dejavnikov, ki povzročajo spremembe v vojski sami in s tem tudi spremembe ritualov.

3.1. Teorije o vojaški organizaciji

V teoretičnih predstavitev vojaške organizacije navajam dva avtorja - Jerzya Wiatra in Ervinga Goffmana. Wiatr prikazuje vojsko kot vsako drugo organizacijo, ki pa ima nekatere močnejše izražene lastnosti, ki jo ločijo od drugih organizacij. Goffman pa jo prikaže z interakcionističnega vidika kot totalno institucijo, ki gradi na preoblikovanju in izkoriščanju človekovega jaza za dosego ciljev organizacije.

Predvsem z Goffmanovo teorijo želim poudariti, da je bila moderna vojaška organizacija tudi ali pa predvsem taka, kar sem izkusil kot vojak nabornik v nekdanji Jugoslovanski ljudski armadi (JLA). Zaradi sprememb in preoblikovanja v postmoderno obliko organiziranosti pa vojaška organizacija svojega delovanja ne bo več mogla graditi na preoblikovanju jaza.

3.1.1 Vojska kot svojevrstna institucija – Jerzy Wiatr

Po Wiatru je vojska ena od mnogih organizacij, ki obstajajo v družbenem življenju. Zanje so značilne številne lastnosti, ki jih najdemo tudi pri drugih organizacijah, vendar so pogosto močnejše izražene. Te lastnosti so prisotne v različnih ureditvah in zgodovinskih obdobjih, vendar sta njihova intenzivnost in način manifestiranja odvisna od konkretnih pogojev razvoja, nivoja razvoja tehnologije in geopolitičnih okoliščin.

Osnovne lastnosti vojske kot družbene organizacije:

a) Je organizacija, v kateri formalne vezi dominirajo nad personalnimi.

Wiatr navaja dve vrsti vezi, ki se pojavljajo znotraj različnih družbenih skupin in organizacij: formalne vezi ter personalne vezi. Formalne vezi so posledica sodelovanja v neki organizirani strukturi in povezuje ljudi, četudi se med seboj ne poznajo. Personalne vezi pa so posledica medsebojnega poznanstva in osebnih stikov. V tem primeru je odnos do neke osebe primaren, odnos do skupine pa njegova posledica.

Dominacija formalnih vezi nad personalnimi v vojski izhaja iz dejstva, da je celokupnost norm obnašanja v medsebojnih odnosih ljudi, ki pripadajo oboroženim silam, precizno določena s pravili službe.

b) Je birokratska organizacija s hierarhično strukturo.

Termin birokratska organizacija po Webru predstavlja:

- Izključno vertikalno podrejanje od spodaj navzgor.
- Hierarhijo položajev in nazivov od zgoraj navzdol, s pravico napredovanja.

Te lastnosti razlikujejo birokratske organizacije od nebirokratskih, kjer ima vodstvo organizacije določena pooblastila glede na članstvo, vendar je njemu tudi odgovorno za svoje delo.

c) Je družbena skupnost z lastnim sistemom stratifikacije.

Lastnost, ki kaže, da je hierarhija položajev v vojski različna od drugih hierarhij ker je najpogosteje razdeljena na družbene sloje. Gre za razlike v družbenih položajih med častniki, podčastniki in vojaki.

d) Je bojna skupina, organizirana zaradi izvojevanja zmage v boju.

Za razliko od predhodnih lastnosti, ki so strukturalnega značaja, je to lastnost funkcionalnega značaja in je povezana s posebnim namenom vojske, izvojevanjem zmage v boju. Posebnosti te bojne skupine so notranja koherentnost in solidarnost, svojevrstno občutenje časti, skupinski ponos in strah pred vsiljivci (Wiatr, 1987:35).

Lastnosti vojske, kot jih navaja Wiatr, nam kažejo, da je v tej organizaciji močno prisotna obrednost oziroma simbolno komuniciranje. Predvsem v delu, kjer navaja dominacijo formalnih vezi nad personalnimi, kar izhaja iz dejstva, da je celokupnost norm obnašanja v medsebojnih odnosih pripadnikov vojaške organizacije precizno določena s pravili službe. Ta pravila pa pravzaprav predstavljajo predpisane obrede, ki jih morajo pripadniki vojaške organizacije striktno spoštovati, kar zahteva visoko stopnjo discipline.

Nadaljuje s trditvijo, da je vojska bojna skupina, organizirana zaradi izvojevanja zmage v boju, katere posebnosti so med drugim tudi notranja koherentnost in solidarnost, svojevrstno občutenje časti in skupinski ponos. Vse našete posebnosti so rezultat nekih kostantno ponavljajočih se dejanj oziroma obredov, kot so postrojivni postopki, urejenost ter spoštljivost pri nošenju uniforme, odnos do insignij in podobno.

3.1.2 Vojska kot totalna institucija – Erving Goffman

V poznih petdesetih letih prejšnjega stoletja je Erving Goffman vodil prvo veliko raziskavo institucije z interakcionističnega vidika. Leto dni je opazoval interakcijo v umobolnici s ciljem, da bi razumel družbeni svet pacientov – kot ga je subjektivno doživel pacient. Posebno se je zanimal za to, kako se je z izkustvom pacientov znotraj institucije preoblikoval, spreminjal njihov koncept jaza – njihov pogled na samega sebe. Študijo je razširil z organizacijami, ki imajo določene skupne značilnosti z umobolnico. Vključil je zapore, koncentracijska taborišča, sirotišnice, samostane in vojašnice – organizacije o katerih govori kot o totalnih institucijah (Haralambos in Holborn, 1999: 313).

Po Goffmanu je totalna institucija:

Prostor za bivanje in delo, kjer veliko število posameznikov s podobnim položajem, za precejšnje časovno obdobje odrezanih od širše družbe, živi skupaj prisilno, formalno vodeno obdobje življenja.

Goffman trdi, da so totalne institucije "drevesnice" za spreminjanje oseb; vsaka je naravni eksperiment o tem, kaj lahko naredimo jazu. Da bi razumeli ta proces, je treba interakcije, ki se odvijajo, preučiti z vidika oseb v institucijah.

V totalni instituciji so ljudje ponavadi odrezani od zunanjega sveta in od trajnih vezi z družino, s prijatelji in z delovnimi skupinami. V takšnih širših družbenih okoljih se pri posameznikih vzdržuje koncept jaza. Njihova slika o samem sebi - kot na primer hranilcu, prijatelju in kolegu - se zrcali in odraža v njihovi interakciji z drugimi, ki nanje odgovarjajo glede na te identitete. Takšni odrazi jaza se v totalnih institucijah ne pojavljajo v veliki meri (Haralambos in Holborn, 1999: 313).

Posameznikovi koncepti jaza so vtakani tudi v njihovih imenih, videzu, oblekah in v osebni lastnini. V postopkih sprejemanja v totalne institucije so odstranjeni mnogi predmeti, ki dajejo osebi identiteto. Posamezniki lahko izgubijo svoja imena, dodeljena jim je številka, na primer v nekaterih vojaških institucijah in zaporih, ali sprejmejo novo ime, kot je to v francoski Tujski legiji in v nekaterih verskih redovih. Njihove obleke lahko zamenjajo s tistimi, ki jih imajo v instituciji, kakršna je v vojski in zaporu uniforma in pri verskih redovih halja. Njihov videz se lahko spremeni, na primer s striženjem v vojski in v zaporu ter z britjem glave pri nekaterih verskih redovih. Odstranijo jim lahko del osebne lastnine ali celo vso osebno lastnino, kot se to zgodi v zaporih, umobolnicah in mnogih verskih institucijah. Tako je, ker je del koncepta posameznikovega jaza umeščen v njegovo ime, videz ali v lastnino. Goffman sklepa, da takšne spremembe nekaj "govorijo" novim gojencem. Še posebej poudarijo, da niso več tiste osebe, kot so bile nekoč (Haralambos in Holborn, 1999: 313).

Mnogi postopki pri sprejemanju in kasnejše interakcije znotraj totalnih institucij so usmerjeni ne le k spremembi, temveč tudi k ponižanju (mortifikaciji) jaza. Po Goffmanu se za gojenca začne serija ponižanj, degradacij, sramotitev in onečaščenja jaza. Njegov jaz se sistematično, četudi včasih nenamerno, mortificira. Lahko jih izprašajo, slečejo,

okopajo, dezinficirajo in jim vzamejo prstne odtise. Lahko jih prisilijo, da se sami ponižajo pred svojimi predpostavljene: v samostanu je lahko novinec pred opatom dolžan leči na tla; v vojski se mora rekrut ob oficirjevi navzočnosti takoj postaviti v položaj mirno in sprejeti dejstvo, da ga lahko nižji oficirji zmerjajo. V nekaterih totalnih institucijah mora gojenec zahtevati dovoljenje za opravljanje najbolj osnovnih človeških funkcij, v določenih primerih pa je njihovo ponižanje še večje zaradi pomanjkanja zasebnosti (Haralambos in Holborn, 1999: 313).

Takšna ponižanja naj bi zlomila gojenčev prejšnji koncept jaza. Jaz se potem počasi ponovno gradi, delno s pomočjo nagrad in kazni, za katere v zameno za poslušnost skrbijo upravljalci institucije (Haralambos in Holborn, 1999: 314).

Iz osebnih izkušenj vojaka nabornika bivše JLA lahko pritrdim Goffmanovim ugotovitvam. Ostra disciplina, dosežena s prepričevanjem, grožnjami, kaznovanjem in tudi z nagrajevanjem je omogočala funkcioniranje te organizacije. Spreminjanje in ponižanje jaza sta bili v JLA močno prisotni. Po treh tednih aktivnega preoblikovanja v okviru tedanje JLA sem bil pripravljen na kakršnokoli simbolno prisego, le da bom lahko z domačimi odšel za en dan iz vojašnice. Po mesecih, preživetih za vojaško ograjo, je pred postrojem čete prebrana nagradna sedemdnevna odsotnost za enega vojaka vzbudila neverjetno pripravljenost podrežati se pravilom vojske tudi nenagrajenim vojakom.

Postmoderna vojaška organizacija se srečuje z novimi nalogami v novem okolju, z novo tehniko in drugačno izobrazbeno ter spolno strukturo. Tako metode in načini dela, značilni za moderno vojsko predvsem zaradi poklicne strukture in izobrazbeno višje ravni, ne bodo več mogoče.

3.1.3 Značilnosti postmoderne vojaške organizacije

Postmodernizem v oboroženih silah je poimenovanje za spremembe v vojaški organizaciji, ki so nastale po koncu hladne vojne in so posledica novih nalog vojske. To je teoretični konstrukt, ki temelji na Moskosovem modelu (2000: 15) in je bil razvit s proučevanjem ameriške vojske. V knjigi *The Postmodern Military* (Moskos, Williams, Segal, 2000) so temu modelu poskušali slediti tudi drugi avtorji zahodnih držav in pri

interpretaciji so se lahko bolj ali manj približali idealnemu modelu postmoderne vojaške organizacije. Na podlagi njihovega raziskovanja je nastala zbirka podatkov o postmodernih oboroženih silah.

Oborožene sile Združenih držav Amerike in evropskih držav se reorganizirajo iz dosedanje moderne oblike v tako imenovano postmoderno obliko vojaške organizacije. Značilno za moderno vojsko je, da je popolnjena pretežno z naborniki in s poklicnimi častniki, njena primarna naloga je pripravljanje na vojno, njeni predstavniki imajo tradicionalne poglede na svet; je večinoma moška, mačistično orientirana in strogo ločena od civilnega okolja. Postmoderna vojaška organizacija pa predstavlja alternativo moderni in izgublja tipične značilnosti moderne. Popolnjena je pretežno s poklicnim kadrom (prostovoljci), njene naloge so usmerjene v nevojne operacije, zaposluje moške in ženske ter reagira na vplive iz civilnega okolja (Moskos, 2000: 1).

Glede na značilnosti vojaške organizacije skozi čas lahko trdimo, da se je moderna vojaška organizacija razvila v 19. stoletju in je trajala do konca II. svetovne vojne. V obdobju po vojni lahko govorimo že o poznomoderni vojaški organizaciji, ki traja do začetka devetdesetih let in doživi prelomnico s koncem hladne vojne. Po padcu berlinskega zidu in z razpadom Sovjetske zveze lahko v primeru zahodnih držav že govorimo o preobrazbi oboroženih sil, ki pomeni spreminjanje vojaške organizacije v postmoderno. Ta proces poteka počasi, saj je s tem povezano mnogo področij, toda po koncu tisočletja so že vidne spremembe, ki bistveno odstopajo od značilnosti poznomoderne vojaške organizacije. Postmoderna vojaška organizacija temelji na petih točkah, ki opisujejo spremembe v vojski:

- a) Povezanost civilnega in vojaškega sektorja strukturalno in kulturno.
- b) Zmanjševanje razlik v oboroženih silah glede na rod, čin in bojne ali podporne vloge.
- c) Spreminjanje primarne vojaške naloge iz vojne v naloge, ki niso vojaške v tradicionalnem smislu (nevojne operacije).

- d) Vojska večkrat sodeluje v mednarodnih nalogah, ki jim daje legitimnost nadnacionalna organizacija.
- e) Internacionalizacija vojske. Sodelovanje v skupnih silah (Evrokorpus, bilateralne, trilateralne in multilateralne enote, ...), (Moskos 2000: 2).

Naloga oboroženih sil je danes bistveno drugačna od tiste v času hladne vojne. Število meddržavnih vojn upada, narašča pa število notranjih vojn, ki včasih povzročijo tudi propad države. Nove naloge so usmerjene v ločevanje sprtih strani, premeščanje beguncev, prevoze zdravil in hrane, zagotavljanje varnosti humanitarnim organizacijam itd. Zaradi takih in podobnih nalog se je pojavil nov pojem, ki mu pravimo vojaški humanizem. Označuje spremembe v vojaški identiteti in komuniciranju z okoljem (Moskos, 2000: 3).

3.2 Dejavniki sprememb ritualov

Po koncu hladne vojne se je svet znašel pred novimi ali morda nekoč v ozadje potisnjenimi grožnjami. Vojaška organizacija v veliki meri izgubi svojo klasično nalogo - obrambo državnih meja pred zunanjim agresorjem. Poleg te aktualne postanejo še notranje grožnje. Vojska mora opravljati nove, mnogokrat popolnoma nevojaške naloge. Nalogam primerno se spremeni tudi obseg in struktura. V ospredje prihaja globalizacija in različne nadnacionalne organizacije, ki povzročijo internacionalizacijo vojaške organizacije. Iz množičnih naborniških vojsk se razvijejo manjše poklicne vojske, kjer imajo velik delež tudi ženske in civilni uslužbenci. Spremeni se tudi javno mnenje, ki se iz skrbi za mladega nabornika bolj obrne v skrb za ne preveliko proračunsko porabo.

3.2.1 Grožnje

Glavna razlika med moderno in postmoderno družbo je soočanje z različnimi vrstami groženj in njihovim dojetjem. V modernem obdobju je bila glavna naloga oboroženih sil obramba meja in priprava prebivalstva na vojno. V obdobju pred hladno vojno predstavlja glavno nevarnost množična invazija nasprotnika ali njegovih zaveznikov. V obdobju hladne vojne pa se strani soočita z največjo nevarnostjo v

zgodovini človeštva – jedrsko vojno. V devetdesetih pa pride do zloma bipolarnega sistema in pojavi se nova vrsta grožnje, ki jo poimenujejo subnacionalna grožnja ali notranja grožnja (Moskos v Čelesnik, 2001: 14).

Grožnje, s katerimi se bo srečevala postmoderna država, bodo:

- a) Nacionalne – ogroženost države s strani druge države (še vedno pomembna grožnja, ki pa v zahodnih državah spričo nadsnacionalnih organizacij izgublja pomembnost – kljub temu jo države uvrščajo v svoje obrambne dokumente), etnični konflikti, nenadzorovana proizvodnja jedrskega, kemičnega in biološkega orožja, problemi prenaseljenosti, ekologija, politična anarhija, množične migracije, fundamentalizem.
- b) Subnacionalne – terorizem, emigracije, etnični konflikti, državljanske vojne, lakota, ekološke katastrofe, naravne nesreče, spopadi nizke intenzivnosti, lokalne vojne, obmejni incidenti.

3.2.2 Nove naloge vojaške organizacije

Naloge postmoderne vojaške organizacije:

- a) Zagotavljanje nacionalne varnosti (klasična vojaška naloga).
- b) Mirovne naloge (ohranjanje miru – peace-keeping, vsiljevanje miru – peace-enforcing, izgradnja miru – peace-building) v sodelovanju z drugimi vojaškimi organizacijami pod okriljem mednarodnih institucij (Organizacije združenih narodov, Nata, Evropske unije ...).
- c) Humanitarne naloge (pomoč beguncem, državam v razvoju...).
- d) Notranje varnostne oziroma policijske naloge (boj s terorizmom, nadzor nad emigracijami...).

- e) Pomoč prebivalstvu (zaščita in reševanje, gradnja infrastrukture...), (Čelesnik, 2001: 14).

3.3 Struktura vojaške organizacije

Zaradi spremembe groženj se je spremenila tudi organizacija vojske. Od zgodnje moderne do hladne vojne so se države zanašale na množične armade, popolnjene z naborniki in s poklicnimi podčastniki in častniki ter specialisti za tehniko (Moskos v Čelesnik, 2001: 15).

V postmodernem obdobju pa bo vojaška organizacija popolnjena pretežno s poklicnim kadrom in le delno z rezervisti in naborniki. Poklicni kader bo zaposlen za določen ali nedoločen čas, sestavljali pa ga bodo vojaki in civilisti. Vojaške osebe se bodo ukvarjale pretežno z bojnimi nalogami, vsa ostala opravila pa bo prevzelo civilno osebje, včasih celo druge organizacije po pogodbi. V vseh zahodnih državah je jasno, da bo vojska v prihodnosti majhna, prilagodljiva in pretežno prostovoljno poklicna. Izjemi sta Švica in Izrael, kjer bo v prihodnosti še vedno večina vojakov rezervistov in nabornikov. V postmodernem obdobju bo rezerva dobila veliko pomembnejšo vlogo, opravila bo večino tehničnega, logističnega dela (Williams v Čelesnik, 2001: 15).

3.3.1 Tip vojaškega profesionalca

Tradicionalno vojaškega profesionalca lahko obravnavamo kot upravljalca z nasiljem, ki se pripravlja na vojno. Pomembni znanji sta bili vodenje in umetnost bojevanja. Vendar pa hiter razvoj tehnologije, ki je zamenjala človeško silo, zahteva od današnjih profesionalcev drugačen način dela. Tako se spreminja identiteta poveljnika iz herojskega vodje v zgodnje modernem obdobju v menedžerja in tehnika v pozno modernem obdobju. V postmodernem obdobju pa se razvijeta dva tipa vzorcev obnašanja: tip znanstvenika in tip diplomata. To sta ključna vzorca obnašanja, ki ju bo moral sprejeti vojaški profesionalca prihodnosti, če bo hotel biti pri svojem delu uspešen (Moskos v Čelesnik, 2001: 15).

Za postmoderno vojaško organizacijo bo bistveno, da se bodo njeni kadri izobraževali izven formalnih institucij vojaškega izobraževalnega sistema in si pridobili najboljšo

možno izobrazbo na prestižnih civilnih fakultetah. Posebno pomembna je splošna izobrazba pri nevojnih nalogah, kjer imajo višji poveljniki pogosto velika pooblastila in veliko odgovornost. Zaradi boljše razgledanosti bodo vojaški profesionalci lahko sodelovali pri političnih temah in izražali interese vojaške organizacije (Čelesnik, 2001: 15).

S spremembami vojaške organizacije se spreminja tudi tip vojaškega profesionalca. Predvsem nove naloge in obsežen razvoj vojaške tehnike zahtevata, da je vojaški profesionalac bolj in širše izobražen. Temu primerno se bodo spremenili tudi rituali za obvladovanje njegovih čustev. Postmoderni vojaški profesionalac ne bo več potreboval vsakodnevnega rituala dviga zastave zato, da bi s tem izkazoval spoštovanje vojski in državi. Potreboval bo psihološko nagrado (priznanja in medalje) ter ustrezno finančno nagrado. Spoštovanje in zaželenost domovine in državne zastave pa bo na misiji nekje v tujini več kot samoumevna.

3.3.2 Ženske v vojaški organizaciji

Cilj te naloge nikakor ni ugotavljanje primernosti oziroma neprimernosti žensk za opravljanje vojaške službe. Dejstvo pa je, da prisotnost žensk v vojski zahteva prilagoditev nekaterih ritualov. Rituale v vojaški organizaciji so tradicionalno opravljali moški oziroma je bila vojska tradicionalno mačistična organizacija.¹

Ženske bi oslabile bojne enote, ker bi ovirale rituale "moškega povezovanja". Moški bi v boju predvsem hoteli zaščititi ženske ali bi se zaljubljali vanje, namesto, da bi z njimi vzpostavljali tovariške odnose (Greenberg v Kotnik-Dvojmoč, 2002:313). To je le eno od množice razmišljanj na temo žensk v vojaški organizaciji. Opravljenih je več empiričnih raziskav, ki to trditev zanikajo. Spet po drugi strani ugotovitve v Izraelski vojski, ki ima z ženskami najbrž največ tovrstnih izkušenj, kažejo, da se v mešanih oddelkih z lahkoto sprožijo psihološki mehanizmi, ki lahko negativno vplivajo na uspeh akcije, saj ranjenost in smrt vojakinje veliko bolj demoralizirata vojake kot pa ranjenost

¹ Tako na primer poveljevanje bataljonskemu postroju za dvig zastave zahteva jasna in glasna povelja, kar večini ženskih pripadnic dela nepopisne težave.

ali smrt njihovih kolegov (Ridart, Gasperini v Kotnik-Dvojmoč, 2002:314). Ameriške izkušnje iz zalivske vojne pa kažejo, da so moški ob prisotnosti žensk svoje naloge opravljali bolj intenzivno in dosledno (Rosen s sodelavci v Kotnik-Dvojmoč, 2002:314).

Najverjetneje je resnica nekje vmes. Ne glede na vlogo žensk pa je dejstvo, da je že zaradi njihove prisotnosti v vojaški organizaciji in s tem pojavov spolnega nadlegovanja potrebno natančno urediti področje odnosov med spoloma.

Najboljši način razumevanja preobrazbe vojske v postmoderno organizacijo je, če pogledamo obravnavanje žensk v njej. V času množičnih armad je bilo njihovo število minimalno ali pa so bile popolnoma izključene iz organizacije in so delovale v svojih enotah. V pozno modernem obdobju se ženske počasi pričnejo bolj vključevati v oborožene sile (Čelesnik, 2001: 17).

Štirje razlogi, zakaj so pričeli ženske bolj množično zaposlovati v vojaški organizaciji:

- a) Demografske spremembe v prebivalstvu so povzročile upad moške populacije, hkrati pa so se zaradi spremenjenega položaja žensk v družbi povečali njihovi pritiski na trgu delovne sile.
- b) Oborožene sile reagirajo na pritiske že zaposlenih žensk, ki si želijo kariere in jim omogočijo napredovanje na višje položaje.
- c) Tehnološke spremembe v oboroženih silah vodijo do upada potrebe po fizični moči in agresivnosti zaposlenih, zaradi česar so bili moški v prednosti pred ženskami.
- d) Odnos politike in vojaškega vrha do žensk v vojski se spremeni, hkrati pa se spremeni tudi identiteta vojaške službe, ki postaja vedno bolj podobna civilnim institucijam, v katerih sta oba spola enakomerno zastopana (Dandeker v Čelesnik 2001: 18).

V postmoderni vojski bodo ženske opravljale skoraj vse naloge, tudi bojne, v katerih do sedaj množično niso sodelovale. Hkrati z njihovim prihodom v oborožene sile se spreminja tudi identiteta vojske, ki iz mačistične organizacije postaja obojespolna (Moskos v Čelesnik 2001: 17).

3.3.3 Civilni uslužbenci

Na področju zaposlovanja civilistov v oborožene sile je prišlo do korenitih sprememb. V modernem obdobju so civilisti predstavljali manjšo komponento v sistemu. V pozno modernem obdobju vse večje število civilistov zavzema tudi operativne naloge v obrambnem sistemu. Glavni razlog je v tem, da civilisti prevzemajo od vojakov vse nebojne naloge in tako omogočajo, da se vojska pri svoji dejavnosti posveča samo bojnim nalogam in urjenju. Drugi zelo pomemben razlog pa je tudi vse večje število zapletenih vojaških sistemov oborožitve, ki zahtevajo ogromno tehničnih znanj, s katerimi vojska ne razpolaga v zadostni količini. Civilisti torej omogočajo, da sistem deluje, in predstavljajo podporni element vojaškemu stroju (Moskos v Čelesnik 2001: 17).

V postmodernem obdobju bodo civilni uslužbenci še bolj integrirani v vojaško organizacijo in bodo opravljali vojaške funkcije. Brez njihove pomoči vojaška organizacija ne bo mogla več delovati (Moskos v Čelesnik, 2001: 17). Kljub temu ne smemo razumeti zaposlovanja civilistov v vojski kot izumiranje vojaškega poklica. Ravno zaposlovanje civilistov v vojski pomeni ponovno vračanje identitete vojaškemu poklicu, in sicer izvajanje bojnih nalog. Civilisti razbremenijo vojake, ki se lahko osredotočijo samo na svojo bojno nalogo, ki je ključni razlog za obstoj vojaške organizacije (Čelesnik, 2001: 17).

Civilni uslužbenci bodo imeli v postmoderni vojaški organizaciji vedno večjo oziroma kar odločilno vlogo. Opravili bodo tako velik del naloge, da vojska brez njih ne bo mogla več izpolniti svojih nalog. Kako bo z ritualizacijo čustev civilnih uslužbencev? S tako širokim obsegom nalog so namreč ravno toliko ključni element pri doseganju ciljev, kot so vojaki in vojaški profesionalci.

3.4 Javno mnenje

Javno mnenje je imelo vedno močan vpliv na vojaško organizacijo. Boj za naklonjenost javnega mnenja, sploh po koncu hladne vojne, ko je prišla do izraza kriza legitimnosti vojaštva, med drugim poteka tudi skozi simbolno komunikacijo - rituale. Organiziranje - na primer raznih vojaških sejmov - je poleg pridobivanja novih kadrov namenjeno tudi upravičevanju potrošnje proračunskega denarja, prikazu usposobljenosti in dokazovanju, da je vojska pripravljena na opravljanje svojega poslanstva.

Povezanost med vojsko, mediji in javnim mnenjem lahko razdelimo na tri stopnje: v miru, ko vojska išče podporo v javnem mnenju; v vojni, ko vlada išče podporo javnosti za legitimnost operacij; in v času krize, ko vlada išče podporo javnosti za uporabo sile in izvajanje akcij (Čelesnik, 2001: 16).

Ob uvedbi prostovoljne poklicne vojske postane javno mnenje razdvojeno in manj dovzetno za izgube v vojaških akcijah. Veliko vlogo pri ustvarjanju javnega mnenja igrajo tudi mediji, predvsem filmi o vojski (Moskos, 2000: 21).

V pozno modernem obdobju mediji niso več primarno vezani na informacije, ki jih dobijo iz vojaške organizacije, temveč so vzpostavili lastno logistiko in mrežo zbiranja podatkov. Vojska pravzaprav ne more več neposredno vplivati na objavo informacij, do katerih se dokopljejo mediji. Vsaka manipulacija s podatki je skoraj nemogoča. Že v času zalivske vojne je prišlo do novega načina sodelovanja, ki temelji bolj na kooperaciji med obema stranema. Mediji in vojska sodelujejo med seboj in so hkrati neodvisni drug od drugega. Mediji so prevzeli vlogo tistega, ki nadzoruje in daje legitimnost določenim vojaškim aktivnostim. Nek dogodek se torej zgodi šele takrat, ko ga mediji objavijo (Moskos, 2000: 21).

V miru mora oborožena sila vzdrževati podporo javnega mnenja zaradi rekrutiranja in vzdrževanja obstoječe infrastrukture. Javnost mora biti seznanjena z vojaško organizacijo, načrti in dejavnostmi. Glavni problem v miru je identiteta vojske, saj je toga, tradicionalna institucija, ki mora nenehno dokazovati, da je še potrebna in koristna za družbo. Mediji pri tem igrajo ključno vlogo, saj so večinoma oni tisti, ki javnost obveščajo o dogajanju v vojaški organizaciji. Vojska je ugotovila, da mora večjo

pozornost posvetiti odnosom z javnostjo in v zadnjem času se kaže velika naklonjenost medijem (Dandeker v Čelesnik 2001: 17).

3.5 Problem institucionalnih in osebnih vrednot

Iz širokega spektra institucionalnih vrednot izstopajo predvsem čast, dolžnost, poslušnost, zvestoba narodu in enoti, pripravljenost na smrt in ubijanje ter skupinska identiteta. Predstavljajo način življenja pripadnika vojaške organizacije. Z oddaljevanjem družine od vojske pa prihaja do prekinitve stika družine z vojaško institucijo in z njenimi vrednotami. Zato družinske vrednote prihajajo vedno bolj v konflikt z institucionalnimi vojaškimi vrednotami. Vojaška služba sicer postaja služba tako kot vse ostale službe. Taka pa je le v času, ko je pripadnik doma, oziroma, ko ni na misijah ali drugih nalogah v tujini. Globalizacija, nadnacionalne varnostne in obrambne organizacije in s tem internacionalizacija vojske pa povzročajo, da vojska ni služba kot vsaka druga, ampak služba, ki zahteva delo v tujini z nenehno možnostjo smrti.

3.5.1 Vrednote v tradicionalistični in postmoderni vojaški organizaciji

Tradicionalistična logika vrednot v delovanju vojaške organizacije temelji predvsem na naslednjih vrednotah: čast, ponos, patriotizem, nacionalizem, dolžnost, red in disciplina, zaupanje institucijam, tovarištvo, predanost vodji, skupini in načelom, uniformiranost, tekmovalnost, hierarhija, enostarešinstvo, analitičnost, poveljevanje in brezpogojno izvrševanje nalog.

Postmoderni teoretiki pa kritizirajo hierarhičnost, močno poudarjanje nacionalne tradicije, unitarna načela oblasti in birokratsko vsiljevanje uradnih vrednot, prednost dajejo drugim vrednotam pred zagotavljanjem vojaške varnosti, v večji meri se zavzemajo za varnostno sodelovanje, razoroževanje, bližja so jim mirovna gibanja, zanje sta manj značilna nacionalizem in patriotizem, zaradi česar tudi niso naklonjeni vojaški obveznosti. Zmanjšuje se pomen nacionalne zavesti in patriotizma, vse večja je razširjenost ugovora vesti, zmanjšuje se pomen socialnih odnosov in mrež, posameznik se zanaša nase, se izogiba dolgoročnim obvezam, motiviranost pa je bolj rezultat trenutne preračunljivosti in ozkih osebnih interesov (Kotnik-Dvojmoč 2002: 128).

3.5.2 Vojaška organizacija in družina

Družina in družinski odnosi so nedvomno pomemben faktor delovanja vsakega posameznika v katerikoli organizaciji. Ritualni za vzbujanje ponosa, časti, lojalnosti in pripadnosti organizaciji v postmoderne vojski vnašajo novo dimenzijo v družinsko življenje pripadnikov vojaške organizacije. S strani družine nekoč razmeroma razumljiva angažiranost pripadnikov vojske za obrambo znotraj domovine dobi novo razsežnost - angažiranje na misijah v tujini. Pojavi se razkol med institucionalnimi interesi ter vrednotami na eni strani in osebnimi interesi ter vrednotami na drugi strani. Še posebej v postmoderne vojski, ko je družina ločena od vojaške organizacije, partnerji in ostali družinski člani težko sprejemajo odhode svojih bližnjih na misije ali druga vojaška službovanja v tujino, ki praviloma trajajo od več mesecev do nekaj let. Tako je pripadnik vojske postavljen pred veliko dilemo, ali slediti vrednotam in interesom vojaške organizacije ali uveljavljati interese družine. Mnogokrat je vmesna pot nemogoča.

V 50-ih letih prejšnjega stoletja je bilo v ZDA običajno, da so bili vojaki večinoma samski. Uvedba prostovoljne armade pa je prinesla spremembe tudi na tem področju. Število poročenih v vojski narašča. Tako se del vojaškega življenja in obveznosti preseli tudi v družinski krog. Posebno pri vojaških profesionalcih je običajno, da so člani družine vključeni v dejavnosti, povezane z vojsko. V pozno modernem obdobju se pojavi nov trend v načinu življenja vojaških družin. Člani družine postajajo vedno bolj neodvisni in vedno manj opravljajo dejavnosti, povezane z vojsko. V postmoderne vojski bo povsem običajno, da ostali člani gospodinjstva ne bodo več zaposleni znotraj oporišč. Večina zaposlenih v vojski sploh ne bo več stanovala v oporiščih, temveč si bodo urejali stanovanja v civilnem okolju (Moskos v Čelesnik, 2001: 18).

V evropskih vojskah je že v današnjem času običajno, da družine ne stanujejo več v vojaških bazah, temveč v civilnem okolju v bližini vojašnic. Kljub temu igra družina pomembno vlogo v življenju vojaškega profesionalca. Družinski odnosi lahko pomembno vplivajo na delovne sposobnosti zaposlenih in so pozitivna ali pa negativna stimulacija za opravljanje dolžnosti. Problemi so povezani s postmodernimi trendi v oboroženih silah, ki so razlog za vedno večjo ločenost družinskih članov od vojaškega okolja. Večina si poišče službo in šolo izven vojaškega okolja in potem prihaja do

komplikacij ob premeščanju, saj so menjave civilnega okolja zelo neprijetne (Čelesnik, 2001: 19).

Civilianizacija življenjskega okolja vojaških družin pomeni tudi upadanje vojaške solidarnosti in krčenje socialnega sistema, kar je v korist državne blagajne na škodo zaposlenih v vojski. Kritiki takšnih sprememb v vojaški organizaciji opozarjajo na to, da bo vojaška skupnost popolnoma izginila, kar naj bi bilo slabo predvsem za obdobja krize ali vojne (Dandeker v Čelesnik, 2001: 18-19).

V postmodernej vojaški organizaciji lahko pričakujemo popolno ločenost družine od vojaškega okolja. Vojska ne bo več predstavljal način življenja za ostale družinske člane, temveč bo pomembna samo še za tistega, ki bo v njej zaposlen. Vse socialne, zdravstvene in izobraževalne institucije bodo za vojaške družine v civilnem okolju (Čelesnik, 2001: 19).

3.6 Vpliv vojaške organizacije na psihično zdravje njenih pripadnikov

Utesnjenost zaradi natančnih in togih "pravil igre", odmaknjenost od družine, napetosti in z dolgotrasnost, strah pred smrtjo, kaznovanje, nagrajevanje, ekstremni psihični in fizični napor povzročajo psihične težave predvsem tistim pripadnikom vojske, ki so v sodelovanje v tej organizaciji prisiljeni, sicer pa mnogokrat tudi tistim, ki so v njej prostovoljno.

Vojaški kolektiv predstavlja specifično organizacijo zaradi načina življenja, pravil, navad in sistema vrednot; le-ta svoje cilje dosega z uporabo discipline, hierarhične subordincije, oziroma s sistemom enostarešinstva in organizacijske diferenciranosti. V njem vlada specifičen sistem odločanja in kontrole sprejetih odločitev, ob nenehni možnosti uporabe stimulativnih in represivnih ukrepov, da bi se doseglo, oziroma zagotovilo njegovo učinkovito funkcioniranje (Samec v Fuchs-Plemenitaš, 2003: 20).

Na funkcioniranje vojaškega kolektiva vplivajo vse specifičnosti in protislovja dane družbe, ožja in širša družbena okolica, do izraza pa pridejo tudi navade, značajske lastnosti, emocionalna in socialna zrelost, sistem vrednot, moralnih in etičnih stališč njegovih članov (Samec v Fuchs-Plemenitaš, 2003: 20).

Dejstvo je, da morajo tako starešine kot vojaki sodobnih vojsk izpolnjevati določene psihološke in fizične zahteve, kot so: določena raven intelektualnih sposobnosti, emocionalna zrelost in socialna prilagodljivost, fizična pripravljenost, visoka morala in stalno prisotna zavest o lastni vlogi pri obrambi domovine. Iz teh zahtev izhajajo tudi drugi atributi sodobne vojske: disciplina, samokontrola, izurjenost, vzdržljivost, visoka raven tolerance na stres in frustracije, ipd. (Samec v Fuchs-Plemenitaš, 2003: 20).

Samomori v vojskah niso redek pojav. Bolj kot poklicne so temu izpostavljene naborniške vojske. Kljub varovalkam, kot so nadomestno civilno služenje vojaškega roka, služenje brez orožja in psihološki pomoči, so se samomori npr. v Slovenski vojski dogajali razmeroma pogosto. Seveda vzrokov za samomore ne gre vedno iskati znotraj vojske, je pa vojska okolje, ki zaradi dosegljivosti orožja lahko izzove suicidalno vedenje.

Pri opazovanju kompleksnih problemov motivacije za vojaško službo in še posebej za služenje vojaškega roka je potrebno upoštevati, da predstavljajo najštevilčnejši del vojaške populacije naborniških vojska mladi v starosti od 18 do 22 let. V tem obdobju se človekova osebnost nahaja v fazi intenzivnega čustvenega, intelektualnega in socialnega dozorevanja. Mladi fantje kljub določeni stopnji osebnostne zrelosti niso nujno pripravljeni na številne obveznosti in težave, ki jih prinaša vojaško življenje. Dosedanje izkušnje so pokazale, da je mladim vojakom najtežje v prvih mesecih služenja vojaškega roka. Večina med njimi se prvič loči od družine in svojega ožjega socialnega okolja. Mnogi življenjski problemi, ki so bili pred prihodom v vojsko v latentni obliki, lahko postanejo sedaj vidni ali pa močneje izraženi. Način, kako bo vojak razrešil te probleme, pa je v veliki meri odvisen od njegove osebnostne strukture in motivacije, ki torej predstavljata, na nek način, parameter prilagodljivosti mladega človeka in njegove uspešnosti (Samec, 1991:69).

Kljub širokemu spektru selekcije pred vstopom v vojaško organizacijo se še vedno med vojaki zasledijo nevrotične osebnosti. Več pa je tistih vojakov, ki nevrotično reagirajo le v določenih situacijah, ko na primer ne morejo zadovoljiti določenih osnovnih potreb ali pa razrešiti svojih trenutnih psihičnih konfliktov. V takšnih primerih lahko pride do kršitev predpisanih norm vedenja, do samovolje, alkoholizma, nenadnih agresivnih izpadov in celo poskusov samomora (Samec, 1991: 70).

Predvsem tu na psihičnem področju imajo rituali v vojaški organizaciji pomembno, če ne kar odločilno vlogo. Psihično zdravje je poleg fizičnega osnova za normalno življenje in delo človeka. Le psihično uravnotežena oseba je lahko učinkovito "orodje" vojaške organizacije. Tako so ritualizacija čustev posameznika in skupine, pravilna količina in razmerje med njimi zelo pomembni za funkcioniranje vojske.

4. RITUALI V VOJAŠKI ORGANIZACIJI

Skozi dosedanje spoznavanje lastnosti vojaške organizacije ugotavljam, da imajo rituali oziroma simbolna komunikacija v vojski velik pomen. Vsebinsko in oblikovno se spreminjajo zaradi sprememb v vojaški organizaciji in s tem sledijo organizacijskim potrebam kot tudi potrebam pripadnikov vojske pri prilagajanju vedno novim zahtevam delovnega okolja.

V nadaljevanju navajam rituale, za katere menim, da so najpogostejši v vojaški organizaciji.

4.1 Medsebojni odnosi, ravnanje in obnašanje pripadnikov vojaške organizacije

Odnose v vojaški organizaciji delimo na osnovna področja, ki jih urejajo različna pravila, pravilniki in predpisi. Na primer Pravila službe v Slovenski vojski predpisujejo:

a) Temeljna načela ravnanja in obnašanja vojaških oseb².

Med temeljna načela vojaška organizacija šteje obnašanje po splošnih moralnih načelih in vojaški etiki. Poudarjajo se tovarištvo, spoštovanje pravic in dolžnosti drugih vojaških oseb, osebni zgled in natančnost pri opravljanju dolžnosti, korektnost in realnost, upoštevanje pravil, predpisov in drugih aktov ter ekološko osveščenost spoštovanje načel mednarodnega vojnega in humanitarnega prava (Pravila službe v Slovenski vojski, 1996:15).

² V ta kontekst sodijo tudi predpisi o odnosih med spoloma v vojaški organizaciji.

b) Nošenje uniforme in izgled vojaških oseb³.

Svoje delo pripadniki vojaške organizacije opravljajo v predpisani uniformi. V zvezi z uniformo predpisi določajo vrste uniform in delovnih oblačil ter načine, omejitve in časovna obdobja nošenja uniform ter pravila nošenja insignij na uniformah (Pravila službe v Slovenski vojski, 1996:17).

c) Organizacijo poveljevanja.

V okviru organizacije poveljevanja so urejene pristojnosti posameznih pripadnikov v vojaški organizaciji v smislu podrejenosti in nadrejenosti - hierarhije, upravljanja z akti vodenja in poveljevanja ter komuniciranje v skladu z načelom subordinacije (Pravila službe v Slovenski vojski, 1996:18).

d) Izpolnjevanje ukazov.

Prvi pogoj za uspešno delovanje vojaške organizacije je izpolnjevanje ukazov. Kljub obširnosti tega področja ima vojaška organizacija zelo natančno predpisano, kdo, kdaj in kako lahko izda pisni ali ustni ukaz in povelje⁴. Natančno je predpisano, kdaj se mora ukaz obvezno izvršiti in kdaj se ga sme zavrniti, oziroma kdaj se ga sploh ne sme izvršiti⁵. Predpisana je tudi pot poročanja o izvršenih in neizvršenih ukazih (Pravila službe v Slovenski vojski, 1996:24).

3 Pod izgled vojaških oseb razumemo omejitve oblike frizure in brade pri moških, obliko in barvo las pri ženskah ter omejitve pri uporabi ličil za ženske v času nošenja vojaške uniforme.

4 Z ukazom se ureja posamično vprašanje, povezano z delom ali uporabo enot, povelje pa določa konkretno dejanje vojaške osebe ali enote.

5 Vojaške osebe ne smejo izpolniti ukazov, ki so v nasprotju z določbami mednarodnega vojnega prava, ali ukazov, ki očitno vodijo h kaznivemu dejanju. Tak ukaz morajo zavrniti in o tem obvestiti višjega nadrejenega. Podrejeni niso dolžni izpolniti ukazov, ki so osebne narave in ki niso dani v skladu s službenimi nalogami, ter ukazov, ki so dani z očitnim namenom, da bi ponižali njihovo osebnost, narodno, politično ali versko pripadnost.

e) Pozdravljanje.

Pozdravljanje je izraz medsebojnega spoštovanja. Pozdravljanje z roko v različnih položajih - salutiranje je odraz značilnosti vojaške organizacije in vojaške discipline. Ritual pozdravljanja je predpisan in zajema vse možne situacije, ki nastanejo pri delu in življenju v vojaški organizaciji. Predpisuje, da se pozdravlja vse, ki imajo višji čin ali položaj. Če se srečata dve osebi z istim činom in položajem, prva pozdravi mlajša oseba. Posebej je opredeljeno pozdravljanje v zaprtih prostorih v vojašnici in v zaprtih javnih prostorih, pa tudi, kdaj se uporablja običajen civilni pozdrav in kdaj vojaške osebe ne pozdravljajo⁶ (Pravila službe v Slovenski vojski, 1996:27).

f) Naslavljanje in predstavljanje.

Pri medsebojnem komuniciranju pripadnikov vojaške organizacije je potrebno strogo upoštevati vojaško hierarhijo, zato rituali naslavljanja in predstavljanja določajo, kdaj in kdo mora in kdaj ni potrebno uporabljati medsebojnega vikanja,⁷ ter kdaj je pri naslavljanju in predstavljanju potrebno poleg imena in priimka uporabljati še čin in položaj (Pravila službe v Slovenski vojski, 1996:30).

To so področja, ki se jih naučijo in strogo spoštujejo vsi pripadniki vojaške organizacije. V vsakdanjem življenju vojaške organizacije so navedena pravila tako prisotna in pogosto izvajana, da so pravzaprav vsakdanji obred, torej ritual.

6 Vojaške osebe ne pozdravljajo, če so v zboru, v boju, na vajah, streljanjih ter drugih aktivnostih, če bi s tem ogrozili življenja ali če tako narekujejo razmere, kadar vozijo motorna ali druga vozila, kadar so v prevoznih sredstvih, kadar vodijo službene živali, kadar so v bolniški obleki, če opravljajo dela, ki jih ni mogoče ali ni priporočljivo prekiniti, pri nošenju predmetov v obeh rokah, pri izvajanju športnih aktivnosti, pri opravljanju stražarske službe.

7 Vojaške osebe se med seboj praviloma vikajo. V službi, pri uradnih stikih tikanje ni dovoljeno, lahko pa se med seboj tikajo vojaki. Tudi častniki ali podčastniki, ki delajo skupaj in imajo enak položaj, se lahko med seboj v službi tikajo. Medsebojno tikanje ni dovoljeno pred podrejenimi in pred gosti v vojaških objektih ali vadiščih.

4.2 Postrojila

Prvotni namen postrojitenega urjenja je bila priprava enot za boj. Večina postrojitenih postopkov je bila identična s taktičnimi premiki enot na bojnem polju. Omogočala so poveljnikom hitro premikanje enot z ene na drugo točko in preoblikovanje enote v formacije, ki so omogočale najučinkovitejšo uporabo ognjene moči v skladu s situacijo na bojišču (Field Manual 22-5, 1986: III).

Vemo za učinkovito urejeno redno armado suličarjev in lokostrelcev, ki so jo 3200 let pr. n. š. imeli Babilonci. Grki so 600 let pr. n. š. uvedli prvo pomembno taktično formacijo (falango). Prav urjenje postrojil je omogočilo učinkovito nastopanje in delovanje take formacije. Spopad ni bil več le preprost spopad dveh množic.

Urjenje postrojil v današnjem času nima več identičnosti z bojnim poljem in bojno situacijo. Z izvajanjem postrojil se pri posamezniku in enoti razvija smisel za kolektivno in usklajeno delo, disciplino, skupinski duh in moralo, enoten videz, natančnost ter odgovornost.

Postrojila se izvajajo s posamezniki in z enotami. Enote velikosti oddelka in voda izvajajo postrojila v predpisanih postopkih – to so drža mirno in na mestu odmor, oblikovanje, premikanje in obračanje oddelčnih in vodnih vrst in kolon, postroji in postopki z osebnim in skupinskim orožjem ter transportnimi sredstvi. Enote velikosti čete-baterije in večje pa izvajajo postroje v razporeditvah znotraj višjih enot, razporeditve oziroma postroji z oborožitvijo in tehniko enote. Enako in usklajeno gibanje enote z več deset ali več sto pripadniki daje videz enotnosti, discipline in moči tako pripadnikom enot kot naključnemu opazovalcu.

4.3 Zamenjave straž

Poseben ritual, ki po mojih izkušnjah sodi nekako vmes med postrojila in predpise oziroma rituale o medsebojnih odnosih in komuniciranju, je ritual menjave straže. Tu mislim na menjavo stražarjev na stražarskih mestih pri varovanju objektov, tehnike ali moštva kot tudi menjave različnih častnih straž. Celoten postopek zamenjave stražarja je skupek obrednih dejanj, ki zajema natančen postopek zaustavljanja stražarju

približajoče se skupine za menjavo, medsebojno identifikacijo z reklom in geslom⁸ ter postopek pregleda in praznjenja orožja po končani dolžnosti stražarja.

Častne straže⁹ imajo simboličen pomen, zato je že samo izvajanje take straže ritual, ki s svojo strogostjo simbolizira moč volje in strogo disciplino. Obred zamenjave pa poteka na bolj slikovit način s posebej določenimi postrojitvenimi postopki, ponavadi v posebnih častnih uniformah in z uporabo posebej okrašenega orožja in insignij.

4.4 Zastave

Zastave so stare skoraj toliko kot civilizacija sama. Zlasti nacionalne zastave spodbujajo opazovalca, da občuti in se odziva na določen način. Predstavljajo ali identificirajo obstoj, navzočnost, izvor, avtoriteto, lastništvo, lojalnost, slavo, verovanje, cilje in status celotnega naroda. Z zastavami izkazujemo čast in sramoto, svarilo in pogum, grožnjo in obljubo, povečanje in obsodbo, počastimo spomin in ga zanikamo. Zastave opominjajo, spodbujajo in izzivajo otroka v šoli, vojaka, volilca, sovražnika, zaveznika in tujca. Je kos obarvanega blaga, za katerega pa so se moški in ženske pripravljene boriti in celo umreti (Smith, 1980: 5).

Tako državne zastave, vojaške in tudi ideološke zastave, vzbujajo pri pripadnikih vojaške organizacije kolektivni duh, občutek predanosti lastni domovini, ideologiji in odločenost braniti simbole in domovino pred katerim koli nasprotnikom. Zato so se skozi čas oblikovali različni ceremoniali pri rokovanju z zastavami.

Državna zastava ima v vojaški organizaciji osrednje mesto pri začetku in koncu delovnega dne. Spoštovanje zastave in pozdrav kolektivnemu duhu zajema ritual dviga in spusta zastave, kateremu vsakodnevno prisostvuje večina pripadnikov enote.

8 Reklom in geslo sta namenjena medsebojnemu prepoznavanju med stražarji in osebami, ki se jim približujejo v nočnem času.

9 Častna straža ob krsti preminulega sotovariša, na grobu neznanega vojaka ali častna straža pred objekti vojaškega ali državnega pomena.

Ob igranju določene pesmi ali v popolni tišini ob vojaškem pozdravu se vsako jutro ob predpisani uri izvede dvig, zvečer pa spust zastave.

V času ko zastava ni izobešena, pa je shranjena v posebej za to določenem prostoru, ki zagotavlja varnost in spoštljivost. Samo zlaganje zastave se vrši po predpisanem postopku na svečan način. Pri prenosu zastave se določi spremstvo enega ali več vojakov ali podčastnikov. Vsi, ki srečajo skupino z zastavo, so ji dolžni izkazati čast s pozdravom in ji omogočiti nemoten prehod. Če je zastava mokra, je organ, ki jo je sprejel v varstvo, dolžan zagotoviti sušenje na primernem mestu. Tudi pri tem postopku so vsi prisotni dolžni izkazati čast zastavi in upoštevati vse postopke pri njenem razvijanju in zlaganju.

Zastava ima pomembno vlogo tudi pri izvajanju pogrebnih svečanosti umrlega pripadnika vojaške organizacije. Pred pokopom je z razvito zastavo pokrita krsta umrlega. Po pokopu pa se zastavo svečano zloži in preda staršem, zakoncu ali ožjemu sorodniku umrlega.

4.4.1 Ritual dviga in spusta državne zastave

Dvig oziroma spust državne zastave se opravlja na zato določenem postrojitenem prostoru v vojašnici ali izven nje, kadar je enota nastanjena izven vojašnice. Na postrojitenem prostoru morajo biti prisotni vsi pripadniki enote, razen oseb, ki opravljajo katero od dolžnosti, in bolnih. Zastavo prinese in razvije ter pripravi za dvig določeno število pripadnikov vojske. Razvijanje in zvijanje zastave poteka po natančno določenem vrstnem redu. Ceremonial dviga oziroma spusta večinoma vodi častnik, izjemoma podčastnik. Za dvig in spust zastave se določa najboljše vojake, katerim je sodelovanje pri tem ceremonialu nagrada. Med dvigom oziroma spustom se zastavo pozdravlja z vojaškim pozdravom ali v drži mirno spremlja s pogledom.¹⁰ Pripadniki

10 Kot pripadnik Slovenske vojske sem se leta 1998 udeležil vojaške vaje Trilog 98 v Italiji. Ob jutranjem postroju enot in dvigu zastave sem primerjal ceremonial dviga državne zastave Italijanske vojske s ceremonialom v Slovenski vojski. Ugotovil sem, da sta si ceremoniala zelo podobna oziroma vsebujeta enake elemente - prinašanje, pripenjanje, razvijanje, dvig in pozdrav zastave, le da pripadniki Italijanske vojske pri izvajanju postrojil močnejše udarijo s škornji ob tla, tako da se vsak korak ali obrat močnejše sliši.

vojaške organizacije, ki so na dvorišču vojašnice, vendar niso v postroju, ko se odvija dvig ali spust zastave, so se dolžni za čas, ko se sliši glasba za ceremonial dviga ali spusta zastave, obrniti v smeri, kjer stoji drog zastave, in v drži mirno počakati na konec ceremoniala. Nemalokrat se zgodi, da se mora zato oseba, ki se je gibala ob zgradbi, obrniti proti zidu, kar videti nekoliko komično.

4.4.2 Bojna zastava

Že od nekdaj so bojevniki uporabljali bojno zastavo za prikaz posebnosti svoje enote in kot zbirališčno točko enot. Vedno je imela posebno mesto v razporedu enot in je bila posebej skrbno varovana. Velik poraz in sramoto je predstavljalo dejstvo, da je bojna zastava prišla v roke nasprotniku, ki jo je uničil oziroma jo uporabil kot dokaz za zmago slavje.

Danes imajo bojne zastave bolj simbolni pomen in se največkrat pojavljajo le še na vojaških slovesnostih.

4.4.2.1 Ceremonial podelitve bojne zastave v Slovenski vojski

V Slovenski vojski bojno zastavo podeljuje minister za obrambo ali načelnik generalštaba Slovenske vojske. Prihod častnega gosta, ki bo podelil bojno zastavo, na prireditveni prostor naznanijo fanfare. Nato poveljujoči častnemu gostu preda poročilo o pripravljenosti enote za svečan prevzem bojne zastave. Po poročilu sledi mimohod gosta in poveljujočega ob enoti in odhod gosta na tribuno. Zatem sledi prihod zastavnega voda, ki na prireditveni prostor prinese državno zastavo. Sledi državna himna. Po himni sledi slavnostni govor častnega gosta. Po pozivu, da enota prevzame bojno zastavo, poveljnik enote in zastavonoša v spremstvu dveh pripadnikov Slovenske vojske pristopijo do častne tribune ter od častnega gosta sprejmejo bojno zastavo. Častni gost čestita poveljniku enote. Zastavonoša, spremstvo in poveljnik enote se z dvignjeno zastavo obrnejo proti postrojeni enoti. Zastavonoša pomaha z zastavo, poveljujoči pa v istem trenutku glasno vpraša: "Za koga?" Pripadniki enote v postroju odgovorijo: "Za Slovenijo!" Če ima enota v svoji sestavi topništvo, sledi izstrelitev dveh salv iz šestih topov. Spremstvo z zastavo odkoraka na svoje mesto v postroj enote.

Zanimiva je primerjava podelitve bojne zastave v bivši JLA, kjer je bil ceremonial sprejema zelo podoben, le da je zastavo sprejel poveljnik enote. In sicer tako, da jo je prijel v desno roko, z levo roko pa je prijel spodnji prosti vogal zastave in ga poljubil in se nato zahvalil vrhovnemu poveljniku oziroma njegovemu odposlancu, ki je predajal zastavo. Nato je poveljnik odšel do zastavonoše in mu predal zastavo.

4.5. Vojaške protokolarne aktivnosti

Mednarodno pravna vljudnost narekuje sprejeme najvišjih državnikov z vojaškimi častmi. Enota, ki sodeluje pri takih sprejemih, pa ima znotraj vojaške organizacije in tudi navzven vlogo ustvarjanja prvega vtisa o državi in o vojski sami. Široka paleta posebej okrašenega orožja, častnih uniform in insignij, predvsem pa brezhibnost izvedbe postopkov rituala ob sprejemu visokega državnika takoj po prihodu v državo, ustvari prvo vtis in pogosto temelje nadaljnjih dogodkov v času obiska.

Ritual sprejema zajema postroj častne enote z dodano glasbeno enoto (orkestrom). V razporedu častne enote je zastavonoša z državno zastavo. Po igranju himne obeh držav sledi predaja poročila poveljnika častne enote gostu, pozdrav državni zastavi in svečani mimohod ob častni enoti, kjer poveljnik častne enote spremlja gosta in gostitelja.

Vojaške protokolarne aktivnosti zajemajo poleg sprejemov pomembnih tujih in domačih gostov še različne proslave državnega ali vojaškega pomena, pogrebe državnih in vojaških funkcionarjev, žalne slovesnosti s častnimi stražami, polaganja vencev, predaje akreditivnih pisem, formiranje zastavnih oddelkov ali vodov ter vojaške poroke.

4.6 Slovesna prisega

Pomen prisega oziroma njeno simbolno vrednost morda najbolj prikaže avtor vojno - zgodovinskih del Janez Švajncer v članku Naša prva prisega, v reviji Slovenska vojska, kjer navaja:

"Rezervni nadporočnik Rudof Badjura je že pred propadom Avstro-Ogrske zbiral okoli sebe narodno zavedne rezervne oficirje v Ljubljani. Za morebitni vojaški nastop je pripravil tudi nekaj podoficirjev in vojakov. Na dan razglasitve propada Avstro-Ogrske

so se zjutraj zbrali in se vključili v povorko, ki se je vila po ljubljanskih ulicah. Na Kongresnem trgu so poslušali politike, ki so govorili o propadu Avstrije, ob tem pa začutili, da njihove besede niso čisto prave. Zato so spodbudili rezervnega poročnika dr. Mihajla Rostoharja, da je tudi sam odšel po stopnicah in na balkon stavbe, kjer je danes univerza. Poročnik Rostohar je dobil besedo in ognjevito pozval oficirje in vojake, naj prisežejo novi svobodni državi. Presenečeni politiki so ga gledali, ko je izdrl sabljo iz nožnice. Enako so storili oficirji in vojaki med množico. Kdor ni imel sablje, je potegnil bajonet. Sablje in bajonete so prekrizali v zraku in to je bila njihova prisega."

Moralno težo prisege pa kaže pisni ukaz generala nekdanje JLA Konrada Kolška. Kolšek je ukaz izdal junija 1991 zaradi dogodkov v Sloveniji in na Hrvaškem, ko so slovenske oblasti pozivale pripadnike JLA, da zapustijo vrste JLA in se pridružijo takratni slovenski Teritorialni obrambi. V ukazu navaja, da je potrebno opozoriti vse pripadnike JLA na obveznosti in dolžnosti pri obrambi države, prevzete tudi z dejanjem svečane prisege.

Prisega je ritual, s katerim vsak pripadnik, ki nosi uniformo in orožje, na slovesen način izrazi pripravljenost za sodelovanje pri obrambi domovine. V mnogih primerih besedilo prisege izraža tudi pripravljenost žrtvovati se za vojaški kolektiv in domovino. Nedvomno pa slovesna zaobljuba v duši posameznika drži le, dokler posameznik ve, da vojska in država delujeta v pravi smeri.

Besedilo slovesne prisege v Slovenski vojski ne zajema pripravljenosti za žrtvovanje. Po prebranem besedilu vsi vojaki, ki prisegajo, potrdijo svojo voljo z glasno izrečeno besedo *prisegam*. Beseda *prisegam* je izrečena skupinsko in znotraj množice lahko tudi ni izrečena. Vsak posameznik mora svojo dejansko voljo potrditi še s podpisom listine o prisegi, ob tem pa levo roko držati na državni zastavi. In tu je trenutek individualnega dejanja, ko večina vojakov gotovo razmišlja o tem, ali so dejansko pripravljeni z orožjem v roki braniti domovino.

Za vojake na služenju vojaškega roka je prisega poleg izraza pripravljenosti za sodelovanje pri obrambi domovine pomenila tudi prvi izhod iz vojašnice po tem, ko so oblekli vojaško uniformo. Izhod je pomenil tudi dodatno psihološko podporo domačih za sodelovanje v vojaški organizaciji. Mnogokrat pa je lahko pomenil nekaterim

nabornikom, ki jim je služenje vojaškega roka pomenilo veliko obremenitev in nerazumljivo prisilo države nad državljanom še dodaten negativni naboj.

4.6.1 Analiza zapisov o prisegah v glasilu Slovenska vojska

Da bi ugotovil pomen rituala prisege v Slovenski vojski, sem analiziral enainštirideset zapisov o prisegah v reviji Slovenska vojska. Za analizo sem izbral revije letnika 1993 in 1994, torej obdobje, ki predstavlja začetek revije¹¹ in tudi še začetke Slovenske vojske same. Navedeno obdobje primerjam z zapisi v revijah letnika 2002 in 2003. To je obdobje tik pred ukinitvijo obveznega služenja vojaškega roka v Sloveniji.¹²

Tabela 1: Osnovne značilnosti zapisov o prisegah v reviji Slovenska vojska iz obdobj 1993-94 in 2002-03:

Leto	Št. člankov	Avtor članka		Slavnostni govornik	
		Novinar revije	PIM* enote SV	Minister za obrambo ali NGŠSV**	Drugi
1993	26	5	21	7	19
1994	14	3	11	4	10
Skupaj leto 93 in 94	40	8	32	11	29
2002	1	1	0	1	0
2003	0	0	0	0	0
Skupaj leto 02 in 03	1	1	0	1	0

* PIM - pomočnik poveljnika enote za motiviranje in informiranje.

** NGŠSV – načelnik generalštaba Slovenske vojske.

11 Revija Slovenska vojska je prvič izšla 14. maja 1993. Izhaja dvakrat na mesec, julija in avgusta ena številka.

12 Odločitev vlade o ukinitvi obveznega služenja vojaškega roka je bila sprejeta že julija 2003, ko ni vpoklicana generacija julij 2003 in kasneje tudi ne generacija oktober 2003. Na takšno odločitev je kazalo že zmanjšanje vpoklica leta 2002, ki je bil v primerjavi z vpoklicem 2001 nižji za 700 nabornikov. Ravno tako se je drastično zmanjšal vpoklic v letu 2003 - iz januarjskih 861 na aprilskih 409 nabornikov (Pišlar, 2003: 3).

Ob upoštevanju dejstev, da je revija Slovenska vojska izšla prvič 14. 05. 1993 in da je bilo obvezno služenje vojaškega roka v Sloveniji ukinjeno v juliju 2003, sta primerjani časovni obdobji dolgi vsako po leto in sedem mesecev.

Iz primerjave ugotovimo, da je bilo v prvem obdobju (1993 in 1994) v reviji Slovenska vojska skupaj 40 zapisov o prisegah v Sloveniji, v enako dolgem drugem obdobju (2002 in 2003) pa le en zapis. Tudi primerjava let 1993 in 1994 kaže močan upad števila zapisov - iz 26 v letu 1993 na 14 v letu 1994. Upad je še močnejši ob dejstvu, da v letu 1993 obravnavamo le sedem mesecev in pol in ne celo leto, kot je to primer v letu 1994. Veliko število zapisov v prvem obdobju je najverjetneje odraz dveh dejstev, in sicer:

- a) Da je revija Slovenska vojska šele pričela izhajati in da so bili zapisi o prisegah ena od bolj primernih tem v zapolnjevanju prostora v reviji.
- b) Da je imel sam ritual prisege precej močnejši simbolni pomen v vojaških in civilnih krogih, saj se v zapisih večkrat omenjajo izrazi kot so "dejanje časti", "enkratno dejanje", "pomemben mejnik v življenju" in podobno.

V prid zadnji ugotovitvi govori tudi podatek o udeležbi ministra za obrambo, načelnika generalštaba in drugih visokih funkcionarjev na prisegah. Od 40 priseg v prvem obdobju se je kot slavnostni govornik prisege udeležil minister za obrambo ali načelnik generalštaba Slovenske vojske v 11 primerih, v 29 primerih pa je bil slavnostni govornik le kdo od funkcionarjev na ministrstvu za obrambo ali generalštabu Slovenske vojske. Največkrat je bil to ali državni sekretar na ministrstvu za obrambo ali načelnik katerega od oddelkov na generalštabu Slovenske vojske.

Drug pomembnejši podatek je ta, da je od 40 zapisov v prvem obdobju le 8 zapisov delo novinarjev revije Slovenska vojska, ostalih 32 pa so zapisali pomočniki za motiviranje in informiranje v enotah Slovenske vojske. Dejstvo je, da je imela revija Slovenska vojska v tem obdobju le dva novinarja, ki fizično nista mogla biti prisotna na vseh prisegah, ki so se v večini dogajale ob istem času. Je pa pisanje teh zapisov s strani pripadnikov stalne sestave - pomočnikov za motiviranje in informiranje v enotah Slovenske vojske verjetno povzročilo nekakšno standardiziranje oblike in vsebine zapisa o prisegi. Vsi zapisi v grobem postrežejo z enakimi podatki na enak način. Kot

primer takšnega zapisa navajam članek iz revije Slovenska vojska št. 15 iz avgusta 1993, z naslovom Usposabljanje bo varno:

"V vojašnici Kranj se je že šestič razlegel odločni prisegam, odkar smo v aprilu 1992 sprejeli prvo generacijo slovenskih vojakov.

Kot vedno se je prireditve udeležila velika množica obiskovalcev ter predstavniki gorenjskih občin. Slavnostni govornik, poveljnik 3. PŠTO podpolkovnik Bojan Šuligoj, je vojakom ter njihovim staršem in prijateljem zagotovil, da bo usposabljanje varno in pestro, čeprav zaradi obsežnega programa tudi naporno.

Slovesnost so popestrile pevke iz zboru Vezenine Bled in godba na pihala z Jesenic."

Večina ostalih zapisov zelo malo odstopa od zgoraj navedenega. Le šest zapisov navaja število vojakov, ki so prisegli. Zanimivo je tudi, da z vojaki v omenjenih obdobjih v reviji ni intervjujev na temo slovesne prisege.

Četudi je v celem letu 2002 in deloma tudi v letu 2003 še vedno potekalo obvezno služenje vojaškega roka, je v reviji Slovenska vojska zaslediti le en sam zapis o prisegi.

Neverjeten upad zapisov o svečanih prisegah v reviji Slovenska vojska v obdobju 2002 in 2003 gre pripisati naslednjim dejstvom:

- a) Desetletje po slovenski osamosvojitvi se je drastično spremenila varnostna situacija države. Državljeni na vojsko in njeno vlogo pri zagotavljanju varnosti ne gledajo več tako evforično in s takim navdušenjem, kot je to bilo takoj po osamosvojitvi. Zato ima ritual prisege za v obvezno služenje prisiljene državljane bistveno nižji ali celo negativen pomen in ga verjetno zato tudi revija Slovenska vojska ni več spremljala, četudi so prisege v Slovenski vojski potekale vse do aprila 2003.
- b) Slovenija in Slovenska vojska sta bili na poti približevanja evroatlantskim integracijam, kjer ima absolutno prednost profesionalizacija vojske. Časopisi in revije so večinoma pisali o reorganizaciji Slovenske vojske v profesionalno vojaško silo. Za bralca revije Slovenska vojska je bilo bolj zanimivo branje o

novi tehniki, novih pogledih na varnost Slovenije, novih nalogah vojske, mirovnih operacijah ipd.

- c) Revija Slovenska vojska je med drugim dobila tudi veliko vlogo pri pridobivanju novih kadrov v Slovensko vojsko. Zato je svoj prostor začela namenjati prikazom, kaj vojska ima in kaj vojska svojemu pripadniku ponuja.

4.7 Predaja in prevzem dolžnosti med poveljniki

Ko iz enote, ponavadi velikosti bataljona ali višje enote, iz kakršnegakoli razloga odhaja poveljnik, se pripravi ritual predaje dolžnosti med starim in novim poveljnikom. Opravi se postroj vseh pripadnikov enote. Lahko so prisotni tudi predstavniki civilnih struktur iz kraja, kjer je enota nastanjena. Sestavni del slovesnosti so državna in vojaška himna, branje življenjepisa obeh poveljnikov ter govor prejšnjega in novega poveljnika, predvsem v smislu, kaj je bilo storjenega in kaj bo storjeno ter kako bo v bodoče teklo življenje v enoti.

Sam akt predaje simbolizira predaja prapora enote novemu poveljniku. Zastavna enota (oddelek ali vod) prinese prapor enote staremu poveljniku, ki ga preda nadrejenemu poveljniku, ta pa novemu poveljniku, od katerega prapor spet sprejme zastavna enota, ki ga po končani slovesnosti z oboroženim spremstvom in spremljavo vojaškega bobna svečano odnese na mesto hranjenja.

Kot primer takšne predaje dolžnosti je zamenjava poveljnika v 157. logistični bazi Slovenske vojske ki sem se je udeležil aprila 2003. Slovesen postroj enote je potekal pod pokroviteljstvom logistični bazi nadrejenega poveljnika poveljstva za podporo. Prisotni pa so bili še pripadniki nekaterih drugih poveljstev in enot ter župan občine Grosuplje, kjer je imela 157. logistična baza svoj sedež. Novi poveljnik se je v svojem govoru zahvalil svojemu predhodniku za odlično opravljeno delo, novim sodelavcem pa povedal, kaj pričakuje od njih, ter skopo orisal, kako bo v bodoče on vodil to enoto.

Ritual primopredaje dolžnosti pomaga prebroditi psihično krizo pripadnikov enote, ki nastane zaradi strahu pred izgubo ustaljenih vzorcev dela in privilegij ter različno visokih pozitivnih in negativnih pričakovanj. Novi poveljnik vedno dela drugače, kot je

to počel prejšnji (The military as a ritual society, <http://www.usachcs.army.mil/TACarchive/ACCOMO/diefend.htm>, 28. 10. 2004).

4.8 Slovesnosti ob obletnicah, dnevih enot ali rodov, dnevih odprtih vrat in nacionalnih dnevih

Tudi v vojaški organizaciji potekajo slovesnosti ob pomembnejših obletnicah, dnevih rodov, dnevih odprtih vrat ali nacionalnih dnevih, ki se organizirajo v večnacionalnih silah. Namen slovesnosti ni zgolj obeležitev obletnice, ampak predvsem krepitev kolektivnega duha enote in skozi podelitve priznanj in medalj prikaz posameznikov in kolektiva nadrejenim, civilnim strukturam iz kraja, kjer je enota nastanjena, ter prikaz pred svojci pripadnikov enot. Neredki so sijoči pogledi očetov, solzne oči ponosnih mater, deklet in žena, ko v slavnostnem postroju opazijo svojega sina, moža in v današnjem obdobju postmodernih armad tudi vse pogosteje hčer ali ženo.

Drugi ravno tako pomemben cilj teh ritualov je komuniciranje z javnostjo. Njihov namen je seznanitev javnosti z videzom vojske, toda tudi dvigovanje bojne morale in psihološke podpore vojski s strani civilnega prebivalstva. To pomeni, da se kolektivna čustva iz vojaške organizacije prenašajo na civilno prebivalstvo (Jelušič, 2002: 124).

Tretji cilj teh ritualov je skozi komuniciranje z javnostjo upravičevanje potrošnje proračunskih sredstev.

In četrti cilj, najaktualnejši v obdobju postmoderne vojaške organiziranosti je pridobivanje novih članov v vojaško organizacijo.

4.9 Povelja in poveljevanje

Vse do sedaj našete rituale spremljajo predpisana povelja in načini poveljevanja pri izvedbi samih ritualov. Vsak postopek, ki ga izvede posameznik ali enota, je posledica nekega povelja. Povelja so natančno predpisana tako vsebinsko kot po načinu izgovarjanja. Včasih že samo naglas pri izgovorjavi vsebinsko enakega povelja pomeni drug postopek pripadnikov, ki jim je povelje namenjeno. V starejših predvsem zahodnih vojskah so terminologija in postopki ob in po poveljih že tradicionalni, pravzaprav

ritual. V vojskah novonastalih držav, kjer se je spremenil tudi jezik poveljevanja, pa prihaja do mnogih zapletov na področju terminologije in postopkov pri poveljevanju. V osnovi pa so povelja in poveljevanje sestavni del postrojil, vendar jih zaradi njihove pestrosti navajam posebej.

4.10 Pogrebne slovesnosti

Slovo od mrtvega tovariša je eden najbolj pretresljivih ritualov v vojski. Običajno ga sestavljajo naslednji elementi: postroj enote soborcev ali častne enote, istočasna izstrelitev nabojev oziroma častna salva, določen tip korakanja, zadnji pozdrav z vojaško zastavo, igranje določene pesmi, denimo Tišine, urejen odhod z groba. V civilni družbi bi (odvisno od kulture, seveda) jokali, morda bi se slišal krik, stokanje. Vojska mora svoj jok izraziti prek izstreljene salve, v tem strelu so združeni vsi kriki, pozdravi in misli sotovarišev. Sicer pa je pokop mrtvega soborca le del vojaškega odnosa do mrtvih. Že od pradavnine velja, da vojske po končanih bitkah ali celo med njimi skrbno pobirajo svoje mrtve tovariše na bojnem polju. V sodobnih vojskah so za ta namen organizirane celo posebne službe. Deloma je to ravnanje pomembno iz higienskih razlogov, še več pa je čustvenega ozadja. Vsak vojak mora namreč, ko gre v boj, oditi z občutkom, da ga bodo tudi mrtvega vrnili njegovi družini ali domovini, da bo pokopan z vojaškimi častmi in da njegova žrtev nikoli ne bo pozabljena (Jelušič, 2002: 123).

V okvir skrbi za padle sodi tudi ritual skrbi za vojaške grobove oziroma pokopališča. Vojaška pokopališča sodijo med najbolj obiskane spomenike človeške zgodovine. Vselej so urejena na poseben način, tako da nas preprosti spomeniki spominjajo na poravnane vrste vojakov. Podobnost spomenikov je prispodoba vojaške organizacije, v kateri so vsi vojaki enaki, enaki pred smrtjo in v smrti. Tudi podatki, ki so zapisani na spomenikih, so približno enaki za vse bojevnike: ime, priimek, letnica rojstva, letnica smrti. Praviloma bomo našli iste podatke na vojaških pokopališčih različnih držav in različnih vojn, kar naj bi kazalo tudi na brezčasovnost vsakega vojaka (Jelušič, 2002: 123).

Pri svojem delu sem kot pripadnik gardnega bataljona in tudi kot pripadnik bivše JLA večkrat sodeloval pri pripravi in tudi izvedbi pogrebne svečanosti. Veliko pozornost smo tako kot pri izvedbi drugih protokolarnih aktivnosti posvečali urejenosti uniforme

in oborožitve. Največja skrb in natančnost pa je bila posvečena urjenju postopkov za izstrelitev ter sama izstrelitev častne salve. Ne samo zaradi nastopa v javnosti, ampak predvsem zaradi odnosa do mrtvega in njegovih bližnjih. Vse, kar je še bilo mogoče storiti zanj in v njegov spomin, je bila brezhibno izstreljena častna salva. Nobena idealno zlikana uniforma in noben žalni govor na grobu preminulega ne pove več, kot pove izstrelitev častne salve.

4.11 Vojaška poroka

Poroka partnerjev, ko je eden izmed njiju - ali oba - pripadnik vojaške organizacije, ni ravno pogost niti ne strogo predpisan ritual. Tako cerkveni kot civilni ceremonial se opravi tako, da je partner, ki je pripadnik vojaške organizacije, oblečen v uniformo (vendar to ni nujno). Cerkveni obred ponavadi opravi vojaški duhovnik ali pa tudi duhovnik, ki ni pripadnik vojaške organizacije. Po končanem obredu zakonca odideta iz zgradbe (cerkev, matični urad) skozi špalir, ki ga ponavadi sestavijo pripadniki enote, iz katere je eden od zakoncev. Špalir je postavljen iz dveh nasproti stoječih vrst vojakov, podčastnikov in častnikov, ki nad glavami mladoporočencev držijo prekrižane meče. V odvisnosti od rodu vojske, iz katerega je mladoporočenec, se špalir lahko spreminja. Pripadniki vojaške policije lahko prekrižajo gumijevke, za pripadnike letalskih enot se poleg špalirja lahko organizira prelet letal. Sam obred lahko spremljajo v uniformi tudi sodelavci zakonca, ki pa se morajo držati pravil nošenja uniforme in z obnašanjem ne smejo krniti ugleda vojaške organizacije. Vojaška poroka pomeni izkazovanje povezanosti in pripadnosti posameznika z vojaško organizacijo ter naklonjenost partnerja, ki ni pripadnik vojaške organizacije, do partnerjevega statusa. Z vidika vojaške organizacije in države je taka poroka mnogokrat zaželena, saj se s tem popularizirata vojaški poklic in domača obrambna sila.

4.11.1 Opis primerov po državah

Sodelovanje pripadnikov vojaške organizacije pri poroki njihovega kolega poteka v različnih državah na zelo podoben način. Zanimivo pa je, da nekatere države sploh nimajo nobenega predpisa znotraj vojske, ki bi urejal to področje.

a) Velika Britanija

V Veliki Britaniji pripadniki OS lahko sodelujejo na poroki svojih kolegov v uniformah. Če ženin ni vojaška oseba, se poroke ni dovoljeno udeležiti v uniformi. Dovoljeno je nositi uniformo pred in v sakralnih objektih. Edina omejitev je nošenje sablje, ki se načeloma nosi tudi znotraj sakralnih objektov, vendar izključno po odobritvi vikarja oz. duhovnika. Če te odobritve ni, se vojaška sablja sname za čas poročnega obreda znotraj objekta. Pripadnikom oboroženih sil Velike Britanije ni dovoljeno nositi uniforme na poročnih obredih v tujini, razen če se pripadnik tam nahaja na dolžnosti.

b) Kraljevina Norveška

Na Norveškem je dovoljeno nošenje vojaške uniforme na poročnem obredu vojaške osebe. Omejitev glede uniforme je ta, da gostje ne smejo nositi boljše uniforme od ženina. Na primer ne smejo nositi svečane uniforme, če je nima tudi ženin. Ravno tako kot v primeru Velike Britanije je potrebno pridobiti dovoljenje za nošenje vojaške sablje v cerkvi.

c) Madžarska

Madžarska vojska nima posebnega predpisa, ki bi urejal to vprašanje. Vojaška pravila dovoljujejo pripadniku vojske obiskovati cerkvene obrede tudi v uniformi. Tako je mogoč tudi poročni obred v uniformi, oz. to ni prepovedano. Poleg ženina ali neveste so lahko v uniformi tudi njihovi službeni kolegi, ki lahko v cerkvi ali izven nje pripravijo tako imenovani špalir s sabljami.

Za poroko v uniformi ni potrebno pridobiti posebnega dovoljenja. Zadostuje dogovor s poveljnikom enote in z vojaškim duhovnikom. Za sam obred ni izdelanega posebnega protokola, kar omogoča, da se vanj vnašajo krajevni običaji. Madžarska vojska smatra tovrstne obrede kot učinkovito propagando.

d) Italija

Vojaška zakonodaja in pravilniki ne omenjajo predpisov o vojaški poroki. Dopuščena je le možnost, da se posameznik, tako mladoporočenec kot svat, sam odloči, ali bo na poroki sodeloval v svečani uniformi ali brez nje. Svatje nosijo lahko tudi meč. Običaj je, da se ob izhodu novih zakoncev postavi tudi špalir.

e) Hrvaška

Hrvaški predpisi dovoljujejo pripadnikom vojske udeležbo pri verskih obredih v uniformi. Sicer pa na Hrvaškem ni predpisov, ki bi urejali sodelovanje pripadnikov vojske pri poročnih obredih. Poročni obred se izvaja v organizaciji vsakega posameznika skladno z njegovimi željami.

f) Švica

Zaradi specifike miličniškega sistema je poroka pripadnikov švicarske vojske popolnoma zadeva civilnega prava in je zato vedno izvedena v civilni obleki. Vojaški organi nimajo nobenega vpliva, oz. ne sodelujejo pri poroki pripadnikov švicarske vojske.

g) Avstrija

Tudi v Avstriji ni predpisov, ki bi natančneje opredeljevali poroko pripadnika vojske. Uporaba uniforme in insignij pri poroki ni prepovedana. Vse ostalo pa je popolnoma prepuščeno posamezniku.

(Sodelovanje pripadnikov OS..., 2003)

4.12 Odnos do insignij in simbolov

Med rituale v vojaški organizaciji štejemo tudi odnos pripadnikov do insignij kot so identifikacijska ploščica, kovanci enot, oznake oziroma simboli enot. Pri delu z vojaki sem opazil da do omenjenih insignij vojaki ponavadi oblikujejo nek čustven odnos, ki je posamezniku lahko tudi kot nekakšna "duševna hrana". Nemalokrat se tak odnos oblikuje tudi do osebne ali skupinske oborožitve. Tako dobivajo puške imena, minomet pa je preko noči pokrit z odejo.

4.12.1 Identifikacijska ploščica

V vojaško kulturo nasploh sodi pieteta do mrtvih vojakov in v premirjih se sprte strani običajno najprej pogajajo za izmenjavo trupel ter ranjenih in ujetih vojakov. Posebno čustven odnos vojaki vzpostavijo do identifikacijske ploščice. Vsak vojak je namreč pred odhodom v boj opremljen z identifikacijsko ploščico (na verižici okrog vratu), razdeljeno na dva dela. Na obeh delih je zapisano njegovo ime in identifikacijska

številka, zraven je tudi simbol vojske, ki ji pripada. Če pade v boju kjerkoli na svetovnih bojiščih, bo tista vojska, ki ga bo našla, odlomila spodnji del ploščice in ga predala v registracijske centre padlih vojakov. Mnogi veterani nosijo te ploščice še dolgo potem, ko je vojne konec (Jelušič, 2002: 123).

Pri delu z vojaki na služenju vojaškega roka sem opazil, da so kmalu po prihodu na služenje vojaškega roka pričeli spraševati, kdaj bodo dobili identifikacijsko ploščico in da so jo kasneje zelo pogosto nosili okoli vratu.

4.12.2 Kovanec enote

Kovanec enote je poznan tudi pod imenom vojaški kovanec, spominski kovanec ali poveljnikov kovanec. Predstavlja članstvo, podporo ali pokroviteljstvo organizacije, katere ime ali simbol je vgraviran na kovancu. Je varovan in spoštovan identifikacijski predmet pripadnika enote. Poveljniki enot ga uporabljajo za dvig morale, kolektivnega duha in pripadnosti (http://www.sfalx.com/h_coin_rules_and_history.htm, 18. 10. 2004).

Kovanci niso uradno predpisana insignija, vendar so se globoko ukoreninili v ameriški vojski in tudi nekaterih drugih vojskah.¹³ Neuradna pravila določajo, da morajo pripadniki enot imeti kovanec vedno in povsod pri sebi. Če se ugotovi, da posameznik kovanca nima pri sebi ali če mu kovanec pade na tla, mora plačati pijačo za vse prisotne pripadnike enote. Če pa se pri preverjanju zgodi, da ima preverjanec kovanec pri sebi, mora pijačo plačati tisti, ki ga je preverjal (<http://www.globalsecurity.org/military/intro/coin.htm>, 18. 10. 2004)

V vojaškem muzeju v Fort Braggu v ZDA (John F. Kennedy Special Warfare Museum) trdijo, da so bili vojaški kovanci poznani že v Rimskem imperiju, le da so se takrat podeljevali kot nagrada za junaštvo bojevnikov. V vojski ZDA pa so se pojavili v 1. svetovni vojni (http://www.sfalx.com/h_coin_rules_and_history.htm, 18. 10. 2004).

¹³ V okviru službenih stikov s predstavniki Italijanske, Francoske in Britanske vojske sem ugotovil, da je tudi v njihovih vojskah kovanec precej razširjen.

Po vzoru vojske ZDA se je tudi v Slovensko vojsko prenesel tako imenovani kovanec enote. Iz pogovorov s sodelavci ugotavljam, da je velika večina z navdušenjem sprejela ta kovanec in ga res nosijo vedno pri sebi. Le redkim se ta kovanec ne zdi pomemben in jim ne predstavlja simbola pripadnosti enoti.

4.12.3 Oznake enote

Oznake enot so za razliko od kovanca enote uradno predpisane in se ponavadi nahajajo na uniformah, bojni tehniki, prostorih in glasilih enot. S predpisi je določeno kakšne oblike in vsebine so lahko ti znaki in kje na omenjenih mestih se lahko nahajajo. Vsebina oznake simbolizira osnovni namen in lastnosti enote, ki jo znak predstavlja. Znak zagotavlja prepoznavnost enote v domačem in mednarodnem okolju. Večina pripadnikov, ki vidijo svoje življenjsko poslanstvo ali pa le trenutni izziv v enoti se s ponosom identificira z znakom svoje enote. Primer takšnega znaka je znak 157. logistične baze Slovenske vojske:

Slika 1: Znak 157. LOGBA Slovenske vojske

Vir: Omahen (2003:17).

Oblikovan je na trikotnem, zgodnjegotskem ščitu, kakršnega uporablja za svoj simbol tudi generalštab Slovenske vojske. Na ščitu so predstavljeni štirje ključni elementi dela, ki ga opravlja logistična baza. In sicer ključ klasične ključavnice, kolo vprežnega voza, rimski meč in čebela, ki simbolizirajo naslednje:

- a) Ključ za odpiranje oziroma zapiranje klasične ključavnice je mednarodni vojaški simbol oskrbe.
- b) Kolo vprežnega voza je splošni vojaški simbol za promet in transport.
- c) Rimski meč pomeni nenehno bojno pripravljenost.

d) Čebela je splošni simbol organizirane marljivosti, delavnosti in skrbnosti.

Znak je brez števil in napisov zaradi možnih formacijskih sprememb enote. Pojavlja se tudi na kovancu enote in kravatni igli (Omahen, 2003:17).

Pripadniki enote pravijo, da simboli v znaku simbolizirajo vlogo vsakega od pripadnikov enote in njihovo skupno poslanstvo.

4.13 Verski obredi v vojaški organizaciji – duhovna oskrba vojakov

Ne samo zaradi zagotavljanja pravice človeka po svobodni veroizpovedi, ampak predvsem zaradi usmerjanja in obvladovanja čustev je vojaška organizacija spustila v svoje vrste cerkveno organizacijo oziroma vojaške duhovnike, ki že s samo svojo prisotnostjo mnogokrat povzročijo pozitivne spremembe v obnašanju pripadnikov vojaške organizacije, predvsem pa zagotavljajo veroizpoved tam, kjer sicer to ne bi bilo mogoče (npr. bojišča, vojašnice in vojaške baze, ipd.).

4.13.1 Zgodovina duhovne oskrbe vojakov

Države, ki so obstajale že v prejšnjih stoletjih in so že imele organizirane oborožene sile, so v njih tudi zagotavljale duhovno oskrbo. Med prvimi državami, ki so sprejele duhovnike v vojsko, so bile ZDA, saj se duhovniki pojavljajo že v vojni za neodvisnost leta 1778. Poleg ZDA je omembe vreden primer Francije, ki je z zakonom leta 1880 uvedla duhovno oskrbo v vojsko. To je še posebej zanimiv primer, ker je Francija država z najstrožje izvedeno ločitvijo Cerkve od države. Že zakon iz leta 1905 prepoveduje državi plačevanje ali subvencioniranje verskih opravil, verska služba v oboroženih silah pa ni navedena na seznamu, ki bi ji omogočil financiranje iz državnega proračuna. Kljub temu se je duhovna oskrba izvajala in se še izvaja in financira iz državnega proračuna. Posebej se je utrdila med obema svetovnima vojnama, vojnama v Indokini in Alžiriji ter med namestitvijo francoskih enot zunaj domovine (Šrekl, 2001:13).

Zanimivo je tudi to, da je bil duhovnik Angello Roncalli, poznejši papež Janez XXIII., v I. svetovni vojni vojaški duhovnik. O duhovni oskrbi med I. svetovno vojno pričajo tudi

mnogi spomeniki na slovenskih tleh, vidni temelji nekdanjih vojaških kapel, zgrajenih za potrebe vojakov na Soški fronti. V II. svetovni vojni so vojaške duhovnike imele skoraj vse vojske raznih držav, med njimi tudi partizani, ki so jih imenovali verski referenti, ter domobranci in slovenski četniki. Večina držav kot pravno osnovo za sedanjo duhovno oskrbo navaja zakone in druge akte iz prejšnjega stoletja, predvsem iz njegove druge polovice (Šrekl, 2001: 13).

4.13.2 Ceremonial blagoslova odhajajočih v mirovne enote, državnih simbolov, praporov in uniform

Nedvomno imajo pomembno vlogo pri uravnavanju in obvladovanju čustev pri posamezniku in skupini ali enoti vojaške organizacije, ki se odpravlja na mirovno misijo, tudi cerkveni ceremoniali. V času, ko pri posamezniku dozori misel, da bi se udeležil mirovne misije, pa do samega odhoda na mirovno misijo, doživlja vojak velike čustvene strese, ki so največji tik pred odhodom. Za daljše obdobje zapustiti družino in domače okolje in se med tem izpostaviti življenjski nevarnosti pomeni težko življenjsko preizkušnjo. Zato je cerkveni ceremonial blagoslova močno orodje v rokah vojaške organizacije pri obvladovanju čustev posameznika in enot, ki mu prisluhnejo tako verni in mnogokrat tudi neverni pripadniki vojaške organizacije.

Blagoslov pred odhodom na misijo naj bi verne utrdil v prepričanju, da nam je Bog vedno blizu, še posebej, kadar človek hiti na pomoč sočloveku, kadar se odloča za višje cilje in vrednote ter ukrepa v skladu s svojimi plemenitimi odločitvami (Plut in dr.2002:163).

Ceremonial blagoslova odhajajočih v mirovne enote poteka v skladu s tovrstnimi cerkvenimi ceremoniali in poleg skupnega dela zajema blagoslov treh skupin:

- vojakov,
- častnikov in podčastnikov
- ter vseh ostalih, ki odhajajo na misijo v okviru vojaške organizacije.

Besedila blagoslova so prilagojena vlogi vsake od naštetih skupin. Vsa pa zajemajo prošnjo Bogu, da se srečno vrnejo domov.

Podobno kot ceremonial blagoslova odhajajočih v mirovne enote se opravljajo tudi ceremoniali blagoslova zastav, praporov ter vojaških uniform in insignij.

Vsi navedeni ceremoniali vzbujajo občutek zaščite in varnosti od Boga in pomembno vplivajo na čustveno stabilnost osebe v vojaški organizaciji.

4.14 Vojaška glasba in pesmi

Pesmi, glasba, koračnice, ki jih pojejo vojaške enote, so praviloma pesmi iz slavne vojaške zgodovine; te pesmi so povezava s preteklostjo in hkrati spodbuda skupnemu kolektivnemu duhu (Jelušič, 2002: 122). Celotne vojske imajo izbrane svoje himne, posamezne enote pa svoje koračnice, ki jih prepevajo ob raznih slovesnostih, med urjenjem in celo v boju.¹⁴

Ponavadi je v okviru vojske organiziran en ali celo več orkestrrov, ki sodelujejo na internih prireditvah vojske, ali pa tudi predstavljajo vojsko z nastopi pred domačo in tujo javnostjo. Tako v okviru Slovenske vojske deluje Orkester SV, ki je bil ustanovljen leta 1996 z namenom izvajanja meddržavnih protokolarnih sprejemov ministrov za obrambo in načelnikov generalštabov tujih držav.¹⁵ V začetku je deloval v okviru 12. gardnega bataljona in poleg protokolarnih obveznosti nastopal na slovesnih prisegah vojakov, proslavah in obletnicah enot SV in pomembnih zgodovinskih srečanjih v Sloveniji. Ob reorganizaciji 12. gardnega bataljona pa je prešel v sestavo generalštaba Slovenske vojske. Orkester sestavljajo izključno profesionalni glasbeniki, predvsem diplomanti

14 Nekdanji 1. bataljon, 52. brigade Slovenske vojske je imel četne pesmi, ki jih je za posamezne čete sestavil eden od pripadnikov stalne sestave. Čete so te pesmi prepevale ob jutranji telovadbi in na terenskih urjenjih.

15 Na vojaški vaji Trilog 98 nam je bil v okviru brigade Julija s sedežem v Udinah predstavljen brigadni orkester imenovan Fanfara & Coro della Brigata alpina "Julia". V primerjavi z Orkestrom Slovenske vojske je bil sestavljen v večini iz vojakov na služenju vojaškega roka, vendar ni sodeloval pri protokolarnih dogodkih državnega pomena.

Akademije za glasbo v Ljubljani. Več kot 40 nastopov v enajstih evropskih državah in več kot 900 nastopov doma je osnova za prepoznavnost orkestra, Slovenske vojske in države (<http://www.mors.si/mors/slovenska/vojska/enote/orkes/koncertorkestraSV.htm>, 23. 10. 2004).

5. VERIFIKACIJA HIPOTEZ

5.1. Rituali so v vojaški organizaciji povezani z zagotavljanjem vojaške discipline

Izhajajoč iz primerjave terminov ritual in disciplina, kot jih opredeljuje Slovar slovenskega knjižnega jezika, lahko ugotovim, da disciplina pomeni podrejanje pravilom in predpisom, ritual pa je skupek predpisanih po pravilih izvedenih postopkov in dejanj. Torej pomeni sodelovanje pri izvedbi rituala podrejanje nekim pravilom in predpisom. Za natančnejšo opredelitev povezave med vojaško disciplino in vojaškimi rituali pa je potrebno upoštevati še nekaj faktorjev. To so prostovoljno ali prisilno sodelovanje v vojaški organizaciji, kar je v neposredni povezavi z načinom popolnjevanja vojaške organizacije, in nadalje v povezavi z modernizmom in postmodernizmom ter moderno in postmoderno obliko vojaške organizacije.

Iz narave odnosov med pripadniki organizacije med drugim ločimo prisilne in prostovoljne organizacije (po Lubi, 1995):

- a) Včlanjevanje v prisilne organizacije ni odvisno od posameznikove volje (npr. zapor, vojska v primeru splošne vojaške obveznosti, koncentracijsko taborišče ipd.).
- b) Medtem ko v prostovoljne organizacije člani vstopajo in iz njih izstopajo na podlagi svobodne odločitve. Najboljši primer prostovoljnih organizacij so društva (lovsko, ribiško ipd.).
- c) Nekatere organizacije pa se nahajajo nekje vmes, saj imajo lastnosti tako prostovoljnih kot tudi prisilnih organizacij – npr. za večino ljudi je članstvo v

kaki delovni organizaciji obvezno, ker je to edini način zagotavljanja sredstev za preživetje, lahko pa posameznik med delovnimi organizacijami izbira.

Prostovoljno sodelovanje v neki organizaciji pomeni tudi prostovoljno podrejanje zahtevam in pravilom, ki vladajo znotraj te organizacije. Vojaška organizacija v nobenem primeru ni povsem prostovoljna organizacija. Niti v obdobju postmoderne, sploh pa ne v obdobju moderne organiziranosti.

Za obdobje moderne organiziranosti so bile značilne množične armade, popolnjene z naborniki in poklicnimi podčastniki in častniki ter specialisti za tehniko. Predvsem naborniki so bili v sodelovanje v vojaški organizaciji prisiljeni. Uspešno funkcioniranje tako specifične organizacije, kot je vojaška z množico prisiljenih ljudi, zahteva izjemno visoko stopnjo discipline.

Disciplina v moderni vojaški organizaciji pa izhaja iz "oblikovanja" pripadnikov skozi:

- Vzgojo in indoktrinacijo predvsem častniškega in podčastniškega zbora že od mladosti v okviru izobraževalnih organizacij znotraj vojaške organizacije,
- vplivanje na zavest o lastni vlogi pri obrambi domovine,
- preoblikovanje koncepta jaza,
- široko paleto disciplinskih in stimulativnih ukrepov,
- čim večjo odvisnost družinskih članov častnikov, podčastnikov in drugih zaposlenih od vojaške organizacije,
- vplivanje na javno mnenje s prikazovanjem mnogokrat tudi nerealne slike o vojski,
- dril, tudi v postopkih, ki niso strogo povezani z ravnanjem z oborožitvijo in tehniko,
- slovesnostmi, kot je prisega, ki se ji ni bilo možno izogniti in ki je npr. izražala pripravljenost na smrt, čeprav posamezniki na to niso bili pripravljeni, ipd.

Vse to pa je moderna vojaška organizacija dosegala z izvajanjem ritualov, to je po predpisanih pravilih izvedenih postopkov in dejanj.

Izkazovanje spoštovanja kosu obarvanega blaga – zastavi, tako državni kot vojaški v veliki meri pomeni izkazovanje spoštovanja državi ali vojaški organizaciji in posameznik se mora - ne glede na njegovo mnenje oziroma zadovoljstvo z državo ali vojaško organizacijo - temu podrežati. Nespoštovanje zastave oziroma neizvajanje ali kršenje ritualov, ki jih izvaja vojaška organizacija v zvezi z zastavo, pomeni kršenje predpisanih pravil in postopkov, torej kršenje discipline, ne glede na to, ali gre za moderno ali postmoderno vojaško organizacijo.

Vojaška poslušnost je temeljna in neizogibna sestavina organiziranja in vodenja katerekoli vojaške organizacije. Ukazovanje in izvrševanje ukazov, načini medsebojnega komuniciranja, strogo upoštevanje činov in hierarhije, pozdravljanje ipd. so strogo predpisani in zahtevajo natančnost in doslednost pri izvajanju. Torej disciplino.

Izvajanje postrojitenih postopkov zahteva od pripadnikov moderne in postmoderne vojaške organizacije tako psihične kot fizične sposobnosti ter disciplino za sodelovanje v kolektivu.

Rituali različnih vojaških slovesnosti in prireditev poleg notranje graditve kolektiva pomenijo prikaz vojaške organizacije javnosti. Javnost pa zahteva usposobljeno in izurjeno vojaško organizacijo. Javnost zahteva vojaško varnost in upravičenost potrošnje proračunskih sredstev. Moderna vojaška organizacija zahteve javnosti v miru izpolnjuje s prikazovanjem različnih parad, strogo predpisanim obnašanjem svojih pripadnikov v javnosti in kontrolo informacij za medije. Postmoderna vojaška organizacija pa se v miru bolj prikazuje skozi organizacijo vojaških sejmov, dnevov odprtih vrat ipd., kjer pokaže tehniko in postopke ter znanje in usposobljenost svojih pripadnikov.

Verski obredi v vojaški organizaciji in druga duhovna oskrba sami po sebi ne zahtevajo neke vrhunske discipline, pomenijo pa zadovoljitev človekovih potreb tam in takrat ko to najbolj potrebuje. Pripadnik vojaške organizacije v vojašnici, na bojišču ali v mirovnih operacijah nedvomno prihaja v situacije ko potrebuje duhovno oskrbo. Na bojišču pri srečanju s smrtjo tako nasprotnika kot soborca in v strahu pred lastno smrtjo, v mirovni operaciji, soočen s krizo in bedo civilnega prebivalstva ali pa v mirnodobnem

času v vojašnici ali višjih vojaških strukturah, soočen s stresom. Duhovna oskrba pomeni notranjo pomiritev osebe in s tem večjo zbranost in zmožnost opravljanja nalog ter s tem tudi disciplino.

Zaključim lahko, da so, ne glede na to, ali je vojaška organizacija moderna ali postmoderna, naborniška ali poklicna, vojaški rituali prisotni. Poleg njihove sporočilne vloge posredno povečujejo tudi disciplino med člani vojaške organizacije. Ker torej rituali vplivajo tudi na stopnjo discipline, lahko potrdim hipotezo o povezanosti discipline in ritualov.

5.2. Vse večja individualizacija v civilnem in posledično vojaškem okolju vodi k redefiniranju čustev posameznika in družbe ter s tem tudi nekaterih vojaških ritualov

V sodobni družbi postajajo vedno bolj pomembne t. i. hedonistične vrednote. Na eni strani so to sebičnost, veselje do življenja in neodvisnost, na drugi strani pa gre za vzporedne vrednote, kot so uspeh, profesionalnost in učinkovitost. Mladi si predvsem želijo, da bi bili uspešni in da bi dosegli visok življenjski standard in si zagotovili prijetno življenje. Vse manjši pomen pripisujejo vrednotam (etiki, solidarnosti in veri). To pomeni, da je tudi stopnja motivacije za angažiranje v korist skupnosti, to vključuje tudi obrambo države, relativno nizka (Vrečar, 1999: 45).

Najštevilčnejši del vojaške organizacije, predvsem naborniške in mnogokrat tudi poklicne predstavljajo mladi do dvaindvajsetega leta starosti, ki se nahajajo v fazi intenzivnega čustvenega, intelektualnega in socialnega dozorevanja. Pod vplivom sodobne družbe, predvsem prej omenjenih t. i. hedonističnih vrednot, se njihovi pogledi na vojaško organizacijo in sodelovanje v njej temeljito spreminjajo. Mirovništvo, zavračanje orožja iz različnih razlogov, tekmovanja v poslovnem svetu so en vidik spremenjenega gledanja na vojaško organizacijo. Drug vidik pa so na primer navijaške skupine nogometnih klubov, za katere se kljub očitno neprimernemu vedenju, celo nasilju na nogometnih tekmah, podajajo obrazložitve za njihovo vedenje v smislu, da so to skupine mladih, ki ne dovolijo, da bi jim kdo ukazoval.

Nedvomno je prehod obvezniških oboroženih sil v poklicne oborožene sile korak, ki že sam po sebi pomeni redefiniranje nekaterih vojaških ritualov. Poklicne oborožene sile štejemo med organizacije, ki imajo tako lastnosti prostovoljnih kot tudi prisilnih organizacij. Ljudje se prostovoljno odločijo za sodelovanje v vojaški organizaciji, kar v veliki meri pomeni odstranitev momenta prisile in s tem tudi nekaterih orodij prisile, vtkanih v rituale.

Opravljanje vloge poklicnega vojaka, ki v večini traja 8 ur dnevno, nakar se vojak v civilni obleki odpravi domov in popoldne živi življenje v okviru družine in se udeležuje v drugih oblikah družbenega življenja, je popolnoma drugačno kot opravljanje vloge vojaka obveznika, ki je 24 ur dnevno v vojašnici, odrezan od družine in le redko lahko odide izven vojaške ograje. Poklicni vojak je v večini že sam motiviran za opravljanje te vloge in lahko reši svoje osebne probleme in potrebe, zato le redkeje zapade v psihične krize. Vojak obveznik pa je v opravljanje te vloge v večini prisiljen in ima bistveno manj možnosti za razreševanje osebnih problemov, zato je večkrat izpostavljen nevrotičnim reakcijam, ker ne more zagotoviti določenih osnovnih potreb in razrešiti svojih trenutnih psihičnih konfliktov.

Vojaška organizacija bo postala le ena od več možnosti zaposlitve mladega človeka. V marsičem bo postala na moč podobna marsikateri civilni organizaciji, ki tudi zahteva delo v tujini, ali celo smrtne žrtve.

Nedvomno pa bodo v vojaški organizaciji ostale nekatere, samo zanjo specifične lastnosti. Delo se bo še vedno opravljal, v glavnem z orožjem v roki. Tako pri zagotavljanju nacionalne varnosti kot klasični vojaški nalogi bo tudi pri mirovnih nalogah prisotna življenjska ogroženost. In vojak ne bo le mirovni posrednik, še vedno bo tudi bojevnik. Vojak bo nekakšna mila kombinacija med generalom Pattonom in Billom Gatesom (Hafner in dr., 2003: 28).

Postmoderni vojak teži k individualnemu čustvovanju. Vendar vojaška organizacija, kjer prevladujejo izključno interesi posameznika, ne more funkcionirati. Vsaj ne v vojni, pa tudi v mirovni operaciji ne. Še vedno bodo potrebni rituali, ki usmerjajo čustva v smeri lojalnosti, pripadnosti skupini in skupinskim ciljem. Gotovo pa to ne bo več v taki meri kot je bilo to v moderni vojaški organizaciji. Rituali bodo obstajali še naprej,

vendar bodo vsebinsko nekoliko poenostavljeni, bolj logični in razumsko sprejemljivi za vojaka, ki ne bo več zgolj stroj, ki posluša, izvršuje in ne razmišlja. Gotovo bodo še naprej potekali rituali z zastavami, še bolj gotovo pa ne bodo mogli še naprej poneumljati vojaka z obračanjem v zid, ker je to pogled v smeri proti drogu, kjer se dviga zastava.

Še vedno bodo potekale prisege, ki pa v svojem tekstu ne bodo več omenjale pripravljenosti na smrt. Že s prostovoljnim vstopom v vojaško organizacijo se posameznik zaveda tudi razmeroma velike možnosti smrti. Vendar tega ni potrebno še posebej poudarjati v ritualu prisege. S tem se v vojaško organizacijo tudi uvaja nekoliko realnejše razmišljanje o vlogi človeka v tej organizaciji in odstrani nepremišljena herojska dejanja, ki mnogokrat vodijo v gotovo smrt.

Človek se ni pripravljen v popolnosti odpovedati nekaterim svojim potrebam, kot so na primer religiozne, zato je vojaška organizacija v svoje vrste spustila cerkveno organizacijo tudi v nekaterih državah, kjer je bilo to še pred koncem prejšnjega stoletja pravzaprav nemogoče.

Vse bolj prevladujoče t. i. hedonistične vrednote res pomenijo spreminjanje nekaterih čustev posameznika in družbe. Iz navedenih primerov dokazujem, da vodijo tudi k spremembam nekaterih ritualov. Menim, da zato lahko potrdim postavljeno hipotezo. Nujno pa je poudariti, da niso edini vzrok za spremembe ritualov niti niso vzrok za spremembe vseh ritualov v vojaški organizaciji.

5.3. S spremembo vloge vojske v obdobju po hladni vojni je upadel pomen vojaških ritualov

Nove grožnje v postmodernih družbah, ki so poleg nacionalnih tudi subnacionalne, nalagajo nove naloge vojaški organizaciji. Poleg klasične vojaške naloge so to še mirovne, humanitarne in notranje varnostne naloge in naloge pomoči prebivalstvu. Struktura vojaške organizacije bo majhna, prilagodljiva in pretežno poklicna. Nujno bo sodelovanje z vojaškimi organizacijami drugih držav – večnacionalne sile. Tip vojaškega profesionalca bo iz herojskega vodje v zgodnje modernem obdobju ter managerja in tehnika v pozno modernem obdobju v postmoderni vojaški organizaciji

prešel v tip znanstvenika in diplomata. Mediji in vojska sodelujejo med seboj in so hkrati neodvisni. Manipulacija s podatki s strani vojske je skoraj nemogoča. Javnost je neposredno seznanjena z dogajanjem v vojaški organizaciji. Civilni uslužbenci prevzemajo od vojakov vse nebojne naloge in upravljanje z vse večjim številom zapletenih vojaških sistemov oborožitve. V postmoderne vojaški organizaciji bodo ženske opravljale skoraj vse naloge, tudi bojne. Povsem običajno bo, da ostali člani gospodinjstva, zaposlenih v vojaški organizaciji, ne bodo več zaposleni znotraj oporišč oziroma ne bodo več življenjsko odvisni od vojaške organizacije. Večina zaposlenih si bo urejala stanovanja v civilnem okolju. Pričakujemo lahko popolno ločenost družine od vojaškega okolja. Vojska ne bo več predstavljala načina življenja za ostale družinske člane.

V novih nalogah vojske so med entropičnimi čustvi pogostejše, kot denimo strah, prisotna čustva dolgočasja, naveličanosti; med spodbudnimi čustvi pa pogum izgublja pomen, saj v mirovnih operacijah pretirano pogumna, herojska dejanja niso zaželeni, pomembnejša so modrost, strpnost, potrpežljivost in razumevanje drugačnih. Pomen lojalnosti oziroma pripadnosti ni manjši kot v primeru vojska, ki se pripravljajo za oborožene spopade, le vsebina, okrog katere se razvijeta ti dve čustvi, je spremenjena. Bolj kot pripadnost lastni enoti ali lojalnosti lastni (eni) domovini je smiselna pripadnost večnacionalni enoti ter moderni ekumenski patriotizem (Jelušič, 2002: 128).

Življenjska ogroženost v mirovni misiji ima mnogokrat novo dimenzijo. Vojak je lahko življenjsko ogrožen od otroka. Otroci - vojaki so posledica pomanjkanja bojnikov starejših generacij ter posledica izračuna tistih, ki vojne načrtujejo, da so otroci primerna rekrutna osnova za vojake. Sodobna lahka in enostavna osebna orožja lahko uporabljajo tudi otroci, ki so lojalni gospodarjem in nepreračunljivi pri izvedbi zelo nevarnih nalog. Pogosto sodelujejo pri zelo okrutnih akcijah. Za dokončanje vojne niso zainteresirani, ker je postala način njihovega življenja. Za vojake zahodne civilizacije predstavljajo veliko moralno težavo, kajti večina teh vojakov je bila profesionalizirana v duhu zaščite nemočnega prebivalstva, otrok, žena in starcev; streljati, se pravi ubijati otroke, pa četudi v samoobrambi, je za mnoge še hujša travma kot streljati na sebi podobne vojake nasprotne vojske (Jelušič, 2002:128).

Postmoderna vojaška organizacija bo še vedno izvajala rituale podelitve priznanj in medalj. Vendar za mirovne operacije to najbrž ne bodo rituali čaščenja hrabrosti, ampak rituali, ki bodo častili modrost in preudarnost. Torej ritual bo imel še vedno namen izpostaviti najboljšega posameznika ali enoto.

Postmoderna vojaška organizacija ne bo več organizirala vojaških parad s strogo zlikanimi uniformami na vojaki, z bleščeče očiščeno in naoljeno tehniko ter za ograjo postavljeno javnostjo, ki lahko le nemo opazuje. Potrebna bo dinamična predstavitev nove tehnike in prikaz usposobljenosti ter obiskovalcu dati možnost prijete, poskusiti in vprašati.

V povezavi s spremembo vloge in z novimi nalogami vojaške organizacije ne prihaja do upada pomena vojaških ritualov in hipoteze tako ne morem potrditi, vendar prihaja do sprememb vsebine nekaterih ritualov. Natančneje povedano, nekatera čustva, kot je pogum, se postavljajo v ozadje, v ospredje pa prihajajo druga nalogam, primerna čustva, kot so modrost, strpnost in preudarnost, ki pa se jih še vedno časti z rituali nagrajevanja.

6. SKLEP

Zaključki, ki jih navajam pri verifikaciji hipotez, so nastali na osnovi navedene literature in tudi na osnovi lastnih izkušenj s tega področja. Morda nekoliko moteče deluje ravno dejstvo, da nekatere ugotovitve očitno izhajajo iz mojih osebnih izkušenj in predvidevanj, vendar menim, da ravno Slovenska vojska lahko služi kot primer transformacije vojske iz moderne v postmoderno. To misel dopolnjuje tudi dejstvo, da je Slovenska vojska na začetku obstoja svoja pravila gradila ravno na pravilih nekdanje JLA, ki v tej nalogi predstavlja obliko moderne organiziranosti vojske. Graditev teh pravil pa ni potekala zgolj z dobesednim prevajanjem. Že v začetku so bile vnesene nekatere spremembe, ki so kazale na težnjo po drugačni, sodobnejši vojski. Pred vstopom in z vstopom Slovenije v zvezo Nato pa Slovenska vojska s prevzemanjem standardov Nata spet vnaša v svoja pravila ustrezno preoblikovane vsebine in predpise pravil vojska držav članic zveze. Tako je navezovanje na vire, o ritualih v vojski ZDA namenjeno prikazu vojske, ki je med najbližjimi pri doseganju postmoderne oblike organiziranosti.

Namen naloge ni bil primerjava ritualov v vojskah različnih držav. V nekaterih delih naloge uporabljene primerjave pa so namenjene izključno bolj nazornemu prikazu določenega rituala.

Svojevrsten problem predstavlja tudi pomanjkanje slovenske in angleške literature s tega področja. Dostopni so sicer različni pravilniki tujih vojsk, kot je na primer Field Manual 22-5, vojske ZDA, ki predpisuje postrojivene postopke. Pri primerjavi tega pravilnika s Postrojivnim pravilnikom Slovenske vojske in Postrojivnim pravilnikom oboroženih sil nekdanje JLA ter Pravili službe sem ugotovil, da se vsebina na primer vojaškega pogreba razlikuje med omenjenimi vojskami le v podrobnostih. Podobno velja tudi za ostale rituale, ki jih navajam.

Omenjeni predpisi in pravilniki sicer opisujejo posamezna pravila oziroma rituale, ne pojasnjujejo pa pomena ritualov in še manj vpliva sprememb v vojaški organizaciji na rituale. Glede na postavljene hipoteze sem v nalogi ugotavljal tudi pomen ritualov in vpliv sprememb na rituale. Tu pa sem bil omejen z že omenjenim pomanjkanjem literature ter dejstvom, da proces prehoda iz moderne v postmoderno obliko organiziranosti vojsk še traja in je v različnih državah na različni stopnji, zaradi vsega omenjenega pa vpliv sprememb na same rituale še ni raziskan.

7. LITERATURA

7.1 Samostojne publikacije

1. Bric, Roman (2002): Interno komuniciranje v oboroženih silah (magistrsko delo), FDV, Ljubljana.
2. Čelesnik, Primož (2001): Izobraževanje vojaških profesionalcev za postmoderno vojaško organizacijo (diplomsko delo), FDV, Ljubljana.
3. Degan, Vladimir (2000): Mednarodno pravo, Pravni fakultet, Rijeka
4. Fuchs Plemenitaš, Natalija (2003): Samomori v SV (diplomsko delo), FDV, Ljubljana.
5. Haralambos, Michael, Holborn, Martin. (1995): Sociologija – teme in pogledi, DZS, Ljubljana.
6. Kotnik - Dvojmoč, Igor (1994): Primerjava obvezniškega in poklicnega popolnjevanja oboroženih sil z vojaki v sodobnih državah (magistrsko delo), FDV, Ljubljana.
7. Kotnik - Dvojmoč, Igor (2002): Preoblikovanje oboroženih sil sodobnih evropskih držav. Fakulteta za družbene vede, Ljubljana.
8. Leksikon Cankarjeve založbe (1982). Ljubljana: Cankarjeva založba.
9. Lubi, Darko (1995): Vodenje in poveljevanje, FDV, Ljubljana.
10. Plut, Jože, Jakopič, Matej, Urek, Aleksander, Jeromen, Janez (2003): Gospod je moja moč, Slovenska škofovska konferenca, Vojaški vikariat, Ljubljana.
11. Smith, Whitney (1980): Zastave in grbi sveta, Globus, Zagreb.
12. SSKJ (1971-91), I-V, SAZU, DZS, Ljubljana.
13. Šadl, Zdenka (1997): Čustva kot predmet sociološke analize (doktorska disertacija), FDV, Ljubljana.
14. Šrekl, Matjaž (2001): Vojaški duhovniki v sodobnih oboroženih silah (diplomsko delo), FDV, Ljubljana.
15. Veliki splošni leksikon (1998) V. in VI. knjiga. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
16. Veliki slovar tujk (2002) Ljubljana: Cankarjeva založba.
17. Velika ilustrirana enciklopedija (1983) Človek in družba. Ljubljana: Mladinska knjiga.

18. Wiatr, Jerzy (1987): Sociologija vojske, VINC, Beograd.

7.2 Članki

1. Hafner, Janez, Knific, Boris, Kotnik, Janez, Ravbar, Zoran (2003): Vojak kot sistem. Revija Obramba, 9-2003, str. 28.
2. Jelušič, Ljubica (2002): Ritualizacija čustev v vojaški organizaciji. Teorija in praksa, 39, 1, str. 112-132.
3. Kotnik – Dvojmoč, Igor (1997): Petnajst dni vojaškega usposabljanja in urjenja – refleksija častnika vojne sestave. Vojstvo, 97-2, str. 91 – 103.
4. Lesjak, Boštjan, Maraš, Vasilije (2004): Postrojitelvena pravila Slovenske vojske, MORS, Ljubljana.
5. Merc, Božidar (1996): Vojaška dolžnost in kazenska odgovornost. Vojstvo, 96 – 1, str. 61 – 78.
6. Omahen, Boštjan (2003): Znak pripadnikov 157. LOGBA. Glasilo Slovenska vojska, XI/16, str. 17.
7. Plut, Jože (2003): Vrednote vojaka in kristjana, Vojaški vikariat, Ljubljana.
8. Pišlar, Marko (2003): Končano obvezno služenje vojaškega roka. Glasilo Slovenska vojska, XI/15, str. 3.
9. Starc, Jurko (2003): Predaja dolžnosti poveljnika 157. LOGBA. Glasilo Slovenska vojska, XI/8, str. 21.
10. Šket, Valerija (2004): Slovenski dan v bazi Butmir. Glasilo Slovenska vojska, januar 2004, str. 10.
11. Švajncer, Janez (1993): Prva prisega. Glasilo Slovenska vojska, št. 24, str. 17.
12. Uredništvo glasila Slovenska vojska (1993): Narod naš dokaze hrani. Glasilo Slovenska vojska, št. 19, str. 19.
13. Vrečar, Valter (2000): Odnos mladih do služenja vojaškega roka v Slovenski vojski. Vojstvo, 00-7, str. 39 – 61.
14. Watson, Susan (1993): Ceremonies and Displays. International Military and Defense Encyclopedia, Volume 2, str. 467- 468, Washington.
15. Zapisi o prisegah v glasilu Slovenska vojska leto 1993, št. 1-32, leto 1994, št. 33-77, leto 2002, št. X/1 – X/21 in leto 2003, št. XI/1 – XI/21.

7.3 Dokumenti in pravila

1. Bučar, Bojko, Šabič, Zlatko in Brglez, Milan (2000): Navodila za pisanje – Seminarske naloge in diplomska dela, FDV, Ljubljana.
2. Field Manual 22-5: Drill and ceremonies, headquarters department of the army, Washington D.C., December 1986.
3. Pravilo službe oboroženih sil, (1977), ZSLO-GŠ, Beograd.
4. Pravila službe v Slovenski vojski, (1996), MORS, Ljubljana.
5. Pravilnik o priznanjih Ministrstva za obrambo, (2004), MORS, Ljubljana.
6. Sodelovanje pripadnikov OS pri poroki njihovega pripadnika, dopisi obrambnih atašejev Slovenije v Italiji, Veliki Britaniji, Avstriji, kraljevini Norveški, Hrvaški in na Madžarskem, (2003), GŠSV, Ljubljana.
7. Vrečar, Valter in drugi (2000): Navodila za izvajanje protokolarnih dogodkov v generalštabu ter poveljstvih in enotah Slovenske vojske, GŠSV, Ljubljana.

7.4 Spletne strani

1. Challenge coins. <http://demilitary.com/army/pentagram/939/features/31357-1.html>, 18. 10. 2004
2. Coin rules and history http://www.sfalx.com/h_coin_rules_and_history.htm, 18. 10. 2004
3. Honoring those who served. <http://www.Militaryfuneralhonors.osd.mil/faqpoll.html>, Military Funeral Honors, 15. 09. 2004
4. History of taps. <http://www.Militaryfuneralcustoms.osd.mil/faqpoll.html>, 15. 09. 2004
5. Military department state of Maryland funeral honors. <http://www.Merylandguard.com.mil-dept/funeral.html>, 15. 09. 2004
6. Proslava ob 155. obletnici prve Slovenske zastave. http://www.zvvs.si/Strani/Foto_Geoss2003.htm, 15. 09. 2004
7. Predstavitev orkestra SV. <http://www.mors.si/mors/slovenska/vojska/enote/orkester/orkester1.htm>, 23. 10. 2004
8. Ritual and Power. http://www.gape.org/sasa/myth_lecture2.htm, Ritual and Power, 17. 10. 2004

9. The Military as a Ritual Society. <http://www.usachcs.army.mil/TACarchive/ACCOMO/diefend.htm>, 28. 10. 2004